

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ДУБРОВА Оксана Миколаївна

УДК 351:339.166.5

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
КАПІТАЛУ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

25.00.02 – механізми державного управління

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

Київ – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана здобувачем шляхом самостійної підготовки наукових досліджень до захисту.

Опоненти:

доктор наук з державного управління, професор,
Заслужений працівник освіти України
ЛОПУШИНСЬКИЙ Іван Петрович,
Херсонський національний технічний університет,
завідувач кафедри державного управління і місцевого
самоврядування;

доктор наук з державного управління, професор
ДЕГТЯРЬОВА Ія Олександрівна,
ДЗВО “Університет менеджменту освіти”
Національної академії педагогічних наук України,
професор кафедри публічного управління і проектного
менеджменту Навчально-наукового інституту
менеджменту та психології;

доктор наук з державного управління, професор
ПАРАЩЕНКО Людмила Іванівна,
Університет «КРОК», професор кафедри
управлінських технологій.

Захист відбудеться *«19» жовтня 2023 року о 12.00 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.142.04 у Міжрегіональній Академії управління персоналом за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Із дисертацією можна ознайомитись у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі імені Ярослава Мудрого Міжрегіональної Академії управління персоналом за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Реферат розіслано *«18» вересня 2023 р.*

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. О. Щур

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Єдиним способом руху до інноваційної економіки, основу якої становить висококваліфікована праця, є інвестиції в людський капітал та вищу освіту. За такого підходу пріоритети державної політики в усіх країнах світу дедалі більше мають бути пов'язані з розвитком національних систем вищої освіти. Збільшення бюджетних коштів на виробництво освітніх послуг має розглядатися як необхідна умова державного розвитку. Однак така тенденція є недостатньо сильною і різні держави по-різному беруть участь у розбудові національних систем вищої освіти: від майже повної передачі цієї сфери під контроль приватного сектору до повного фінансування за рахунок коштів бюджету.

Основним фактором, що стимулює зміни в вищій освіті, є зростаючий потік інформації, який змушує як оновлювати знання у процесі навчання, так і постійно навчатися протягом усього життя. Значний вплив на освіту мають і зміни, що відбуваються в економічній сфері. Тепер у сучасному світі потрібна постійна професійна переорієнтація фахівців на всіх етапах їхньої кар'єри. Це призводить до того, що освіту починають здобувати зрілі фахівці, які поєднують навчання з роботою та сім'єю. Це обумовлює закладам вищої освіти необхідність змінювати методи та форми навчання, впроваджувати дистанційні технології та онлайн-курси. При цьому державні заходи передбачають управління довгостроковими проектами, спрямованими на досягнення синергетичного ефекту у впровадженні ефективних рішень для безперервного підвищення якості комунікації, мислення та управління діючими суб'єктами у сфері вищої освіти.

Досвід наукового осмислення ролі та місця реалізації інтелектуального капіталу у становленні та розвитку суспільства має історію, ймовірно, схожу з історією формування людської цивілізації, філософії, педагогіки, культури та соціального управління. Основоположниками розробки проблеми вивчення сутнісних ознак понятійної системи розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти в умовах інформаційного суспільства є Д. Белл, Е. Тоффлер, Ф. Махлуп, М. Порат, Е. Масуда, Т. Стоуньєр, А. Турен, М. Кастельс та ін. Окремі аспекти функціонування та тенденції розвитку вищої освіти в економіці знань опрацьовано у працях П. Альтбаха, Б. Кларка, К. Мока, Дж. Найта, Д. Проктора, С. Хана та інших науковців. Механізми оцінки впливу вищої освіти на розвиток територій найповніше представлені у роботах Р. Батту, Б. Блюстоуна, Р. Хагінса та ін. Питання функціонування ринку несировинних товарів та послуг (до яких відноситься і вища освіта), згідно з основними законами світової торгівлі і глобальної конкуренції, оптимально представлені у роботах Р. Вернона, М. Портера, Т. Соме, Д. Рікардо та ін. Особливості механізму формування інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти знайшли відображення у працях іноземних та вітчизняних дослідників: В. Баумоля, С. Брамса, О. Б. Бутніка-Сіверського, І. О. Дегтярьової, Г. О. Житченко, О. В. Кендюхова, Г. О. Козинця, О. М. Ковальової, І. П. Лопушинського, Р. Масгрейва, С. Марджінсона, Л. І. Паращенко, О. В. Пилипенка, Т. В. Понедільчука, О. М. Собко та ін. Моделям державної підтримки ЗВО присвячені роботи Н. Барра, О. Джеймса, В. Джонстона, Р. Є. Лукаса та ін.

При всій важливості та глибині проведених досліджень, окремі аспекти зазначеної проблематики залишаються малодослідженими. Потребують подальшої розробки концепції державного управління у сфері вищої освіти, з огляду на рівень її державної підтримки, а також методологічні підходи до дослідження відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти через розвиток механізмів державного управління. Недостатньо розвиненими є концептуальні положення про зростання віддачі інвестицій у процесі відтворення інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти та підходи до інтернаціоналізації вищої освіти, що передбачає її експорт, імпорт та дію інтелектуального капіталу. Не конкретизовано форми реалізації стратегії інтернаціоналізації у ролі показника конкурентоспроможності національної системи освіти в умовах боротьби за таланти. Потребують удосконалення механізм реалізації стратегії інтернаціоналізації освіти, з формуванням освітніх кластерів та механізм державного управління формуванням інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти в Україні.

На підставі зазначеного можна констатувати, що тема дисертаційної роботи у напрямі вдосконалення державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції є актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до наукової теми Міжрегіональної Академії управління персоналом «Розвиток публічного управління та адміністрування в умовах системних галузевих реформ: соціальні, економічні, безпекові та культурні аспекти» (ДР № 0119U100491). Внесок автора полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є теоретико-методологічне обґрунтування положень та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції.

Для досягнення мети поставлено та вирішувались такі основні *завдання*:

- класифікувати концепції державного управління у сфері вищої освіти, з огляду на рівень її державної підтримки;
- сформулювати методологічний підхід до дослідження відтворення інтелектуального капіталу у вищій освіті через розвиток механізмів публічного управління вищою освітою;
- визначити закономірності розвитку вищої освіти в національних освітніх системах світу, окреслити основні з них, які мають значний вплив на процеси освітніх змін;
- проаналізувати тенденції розвитку моделей державної підтримки національних систем вищої освіти у міжнародній практиці;
- виявити домінуючі тенденції, що визначають вектор конвергентної трансформації системи державного регулювання вищої освіти у контексті реалізації вимог сучасного ринку праці;

- провести аналіз та розробити підходи до формування парадигми розвитку наукової та освітньої політик в умовах глобалізації публічного управління та діджиталізації суспільства;

- розробити підхід до інтернаціоналізації вищої освіти, що передбачає її експорт, імпорт та дію інтелектуального капіталу;

- конкретизувати форми реалізації стратегії інтернаціоналізації у ролі показника конкурентоспроможності національної системи освіти в умовах боротьби за таланти;

- розробити механізм реалізації стратегії інтернаціоналізації освіти, з формуванням освітніх кластерів;

- проаналізувати основні підходи до оцінки впливу вищої освіти на розвиток економіки;

- проаналізувати підходи до реалізації стратегії набору іноземних студентів у сукупності зі стратегією інтернаціоналізації та комунікаційною стратегією вищої освіти;

- розробити механізм державного регулювання формуванням інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти.

Предметом дослідження є удосконалення державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції.

Методи дослідження. У дисертації використано емпіричні, комплексні та теоретичні методи дослідження. Серед емпіричних застосовано метод *порівняння*, за допомогою якого встановлено подібність і особливості розвитку моделей державної підтримки національних систем вищої освіти в Україні та міжнародній практиці. За допомогою методу *вимірювання*, виявлено домінуючі тенденції, що визначають вектор конвергентної трансформації системи державного регулювання вищої освіти у контексті реалізації вимог сучасного ринку праці. Метод *аналізу* став у нагоді при розробленні підходів до формування парадигми розвитку наукової та освітньої політик в умовах глобалізації публічного управління та діджиталізації суспільства. *Синтез* сприяв конкретизації форм реалізації стратегії інтернаціоналізації у ролі показника конкурентоспроможності національної системи освіти в умовах боротьби за таланти. Методи *дедукції* та *індукції* дали змогу визначити закономірності розвитку вищої освіти в національних системах світу, з окресленням основних з них, які мають значний вплив на процеси змін. Серед спеціальних методів особливе місце відведено *групуванню*, що дозволило проаналізувати основні підходи, які оцінюють вплив вищої освіти на розвиток економіки. Метод *моделювання* уможливив розробку державного механізму формування інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти в Україні.

Під час дослідження здійснено *контент-аналіз* нормативно-правових документів, наукових праць іноземних та вітчизняних авторів, використано матеріали Державної служби зайнятості, статистики України, офіційних сайтів міністерств та відомств України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та розвитку практичних пропозицій щодо удосконалення державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції, зокрема:

вперше:

- розроблено підхід до інтернаціоналізації вищої освіти, що передбачає її експорт та імпорт (мобільності студентів, викладачів, ЗВО, освітніх програм, наукових досліджень) та інтеграцію інтелектуального капіталу органів державної влади, недержавних установ, суб'єктів господарювання на ринках крізь призму глобальних, національних та локальних рівнів;

- розроблено механізм реалізації стратегії інтернаціоналізації освіти, з формуванням освітніх кластерів, що передбачає пул проєктів, спрямованих на зростання експорту послуг вищої освіти, з урахуванням форм інтернаціоналізації; розвиток внутрішньої інтернаціоналізації; розвиток інтернаціоналізації на основі спільних програм та програм подвійних дипломів; відкриття філій за кордоном; розвиток онлайн-навчання; впровадження проєктів відновлення стратегічного соціально-економічного розвитку регіонів;

- розроблено механізм державного управління формуванням інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти в Україні, за якого бізнес буде зацікавлений у довгострокових замовленнях університетів, а ЗВО виконуватимуть роботи, які за якістю відповідають вимогам бізнесу, що передбачає такі елементи: стимулювання в університетах процесів виконання досліджень та впроваджувальних робіт для бізнесу, шляхом виходу на міжнародне співробітництво (укладання контрактів з іноземними організаціями міжнародного рівня, спрощення процедур ведення зовнішньоекономічної діяльності для ЗВО та НДІ); формування університетів прикладних наук (спеціалізуються на підготовці кадрів за найбільш затребуваними в регіоні профілями, здатними створювати та реалізовувати програми прикладного бакалаврату, технічної магістратури та індустріальної аспірантури, а також спрямованих на співпрацю з малими та середніми підприємствами регіону); розробка та впровадження двох апробованих у Європі моделей аспірантури – академічної (класичної) та індустріальної (аспірант проходить навчальну програму в університеті та паралельно працює в організації-партнері університету за профілем свого дисертаційного дослідження); зміна підходів до фінансування підготовки аспірантів (механізм державних контрактів інвестування в інтелектуальний капітал);

удосконалено:

- класифікацію концепцій державного управління у сфері вищої освіти, з огляду на рівень її державної підтримки, а саме: компенсування недоліків ринку (обґрунтування державних інтервенцій у сферу вищої освіти за стандартними випадками: суспільні блага; зовнішні ефекти (екстерналії); інформаційна асиметрія), «хвороби витрат» (розкриває причини виникнення дефіциту коштів бюджету щодо послуг вищої освіти), залежності від шляху розвитку (визначаються методами: порівняння відомих у сучасному світі технічних стандартів, зіставлення реалізованих технічних інновацій з потенційно можливими, але невиконаними),

мериторних благ (державна підтримка освіти повинна здійснюватися з метою реалізації інтересів суспільства як такого);

– закономірності розвитку вищої освіти в національних системах світу, з виокремленням основних з них, які мають значний вплив на процеси змін, що відбуваються: розвиток транснаціональної освіти (єдині міжнародні стандарти, інтернаціоналізація освітніх програм, віртуальна мобільність, цифрове навчання, франчайзинг, міжнародна конкуренція); розвиток онлайн-освіти (онлайн-доступ до освітніх програм, масові відкриті онлайн-курси); розвиток інтеграції та формування ієрархії ЗВО у світовому освітньому просторі (формування великих інтеграційних структур університетської освіти на національному, регіональному та міжнародному рівнях);

– послідовність етапів роботи з організації державної підтримки на прикладі кейсів національних систем вищої освіти згідно з концепцією бенчмаркінгу ОЕСР. Остання, на відміну від самоконтрольованої системи вищої освіти, передбачає реалізацію завдань держави відповідно до основних положень концепції економічної соціодинаміки та полягає у своєчасному розпізнаванні мінливих у ході соціодинамічних циклів соціальних властивостей освітніх послуг і переміщення їх з однієї базової групи до іншої;

– аналіз тенденцій розвитку моделей державної підтримки національних систем вищої освіти у міжнародній практиці, а саме: орієнтація базового фінансування на попит (а не на пропозицію), завдяки підходу «гроші йдуть за студентами» (фінансування значною мірою ґрунтується на факторах, пов'язаних із зарахуванням студентів, а не на чисельності персоналу чи інституційних витратах минулих років); орієнтація на результати діяльності, що створює стимули для підвищення якості та ефективності; зростання значення компонента фінансування, орієнтованого на інновації/профілювання, особливо у формі конкурсного та цільового фінансування з особливим акцентом на інновації та передовий досвід, які вважаються важливими передумовами регіональної чи національної конкурентоспроможності;

– визначення вектора конвергентної трансформації системи державного регулювання вищої освіти у контексті реалізації вимог сучасного ринку праці, а саме: необхідності уніфікації кваліфікацій як умова гармонізації вимог до досягнень випускників та актуалізації змісту освітніх програм; необхідності уточнення компетентності як елементу освітніх стандартів та, одночасно, професійних стандартів, конкретизації її ролі та місця в оцінці досягнень випускників; висунення нових вимог до трудових ресурсів (розвиток гнучких навичок ділової комунікації, що передбачають поєднання глибокої спеціалізації в конкретній галузі з міждисциплінарними компетентностями), необхідності забезпечення організаційно-фінансової підтримки розвитку системи вищої освіти;

– форми реалізації стратегії інтернаціоналізації у ролі показника конкурентоспроможності національної системи освіти у таких напрямках: внутрішня інтернаціоналізація (передбачає залучення іноземних студентів безпосередньо до країни надання освітньої послуги, з урахуванням економічних, фінансових, академічних, культурних засад); інтернаціоналізація на основі спільних освітніх програм та програм подвійних дипломів (передбачає навчання

іноземних студентів за основною освітньою програмою вищої освіти та єдиним навчальним планом, розробленим спільно одночасно у двох та більше ЗВО); інтернаціоналізація на основі відкриття філій за кордоном та роботи в рамках мережеских університетів; інтернаціоналізація на основі розвитку онлайн-навчання (передбачає реалізацію принципів транскордонної освіти за рахунок надання освітньої послуги, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій);

дістали подальшого розвитку:

– застосування модульної редакції системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу в сфері публічного управління вищою освітою в умовах європейської інтеграції, а саме: інституційна економічна теорія (аналіз специфічних норм, контрактів, статусів та форм поведінки учасників відтворення інтелектуального капіталу); теорія відтворення (розкриття різних способів репродукції інтелектуального капіталу); теорія інтелектуального капіталу (значення пізнавальних можливостей цієї теорії зростає за умов, коли затребуваний інтенсивний пошук ефективних капітальних комбінацій, сумісних між собою елементів різних наукових підходів, які забезпечують синергетичний ефект в евристичному та прикладному відношеннях); теорія економіки знань (ресурси якої сприяють дослідженню функціональної взаємодії між елементами нового знання, що формуються новими компетентностями, збільшенням вартості інтелектуального капіталу); теорія персоніфікації економічних відносин (ресурси якої розкривають методи суб'єктної реалізації відносин у процесі відтворення інтелектуального капіталу);

– підхід до розширеного відтворення інтелектуального капіталу в Україні як пріоритетного елементу системних перетворень, орієнтованих на становлення економіки знань на підставі алгоритму розвитку креативного компонента людського чинника у публічному управлінні, що домінує в умовах прискорення постіндустріальних перетворень: збільшення знань – здобуття виняткових компетентностей – формування інтелектуального капіталу;

– розкриття суттєвих потреб становлення шостого технологічного укладу, що полягає у збалансованості двох його процесуальних компонентів: відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти; формування плацдармів постіндустріальних перетворень у різних сферах та видах діяльності;

– теоретичні підходи в галузі науки публічного управління в рамках концепції зростаючої віддачі освіти, на засадах якої розширене відтворення інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти передбачає випереджальне накопичення інтелектуального капіталу в цій сфері, що може бути забезпечене на основі: затвердження суспільного пріоритету вищої освіти; реалізації інноваційних технологій освіти; корекції параметрів інституційного середовища, розвитку контрактних угод, зміни статусів та форм поведінки учасників цього сектору; інтеграційної взаємодії установ сфери вищої освіти;

– теоретичні підходи до формування парадигми розвитку наукової та освітньої політик в умовах глобалізації публічного управління та діджиталізації суспільства, що полягають у модернізації наявних інститутів, розвитку публічно-приватного партнерства, масовості професійної освіти, спрямованої на

забезпечення кадрами інноваційної HR-індустрії, відведенні керівної ролі в публічному управлінні інтелектуальному лідерству.

Практичне значення одержаних результатів. У дисертаційній роботі сформульовані теоретичні положення та обґрунтовані практичні рекомендації, що спрямовані на вдосконалення державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності державними органами управління, органами місцевої влади та місцевого самоврядування.

Міністерством освіти і науки України прийнято до впровадження розроблений механізм формування інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти в Україні, за якого бізнес буде зацікавлений у довгострокових замовленнях університетів, а ЗВО виконуватимуть роботи, які за якістю відповідають вимогам бізнесу. Науково-методичні розробки та рекомендації щодо державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України використані Департаментом освіти і науки Київської міської державної адміністрації у процесі реалізації міських цільових програм з розбудови міста у 2019–2022 роках (довідка від 28.12.2022 р. № 063-5460). Науково-практичні рекомендації та підходи щодо розширеного відтворення інтелектуального капіталу порівняно з досвідом європейських країн як пріоритетного елементу системних перетворень, орієнтованих на становлення економіки знань, використані Київською обласною радою у процесі реалізації Програми розвитку системи освіти Київської області на 2019–2021 роки (довідка від 01.05.2023 р. № 805/06). Теоретичні положення та методичні рекомендації використано в навчальному процесі Міжрегіональної Академії управління персоналом (довідка від 28.04.2023 р. № 5608/1).

Особистий внесок здобувача. Теоретико-методологічні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які отримані в ході проведення досліджень, розроблено здобувачем самостійно. Особистий внесок здобувача у праці, що опубліковано у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення і результати дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Internationalization of Higher Education: Potential Benefits» (Краків, Польща, 2019); наукові конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів НТУ "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського (Київ, 2020, 2021); «Механізми управління розвитком територій» (Житомир, 2022); «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці» (Київ, 2022); «Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні» (Київ, 2022) та ін.

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 32 наукових працях, загальним обсягом 17,8 обл.-вид. арк. (15,7 обл.-вид. арк. належить автору), зокрема у 18 статтях у наукових фахових виданнях з державного управління, 5 статтях у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web

of Science Core Collection та/або Scopus, 3 статтях в інших виданнях, 6 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 378 сторінок. Список використаних джерел налічує 224 найменування і займає 24 сторінки. Робота містить 5 рисунків, 21 таблицю та 5 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковою тематикою; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, сформульовано методологічну основу дослідження; висвітлено наукову новизну, науково-теоретичне та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Теоретичні підходи до державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти»* – класифіковано концепції державного управління у сфері вищої освіти, з огляду на рівень її державної підтримки; обґрунтовано застосування модульної редакції системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти; сформовано методологічний підхід до дослідження відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти.

Установлено, що для національних систем освіти загалом та вищої освіти зокрема, надання, виробництво та фінансування послуг теоретично можуть бути забезпечені державою (традиційними державними університетами), приватним сектором (приватними університетами) або некомерційними організаціями. Державні університети дедалі частіше отримують фінансову підтримку від фізичних осіб за традиційними навчальними програмами або програмами навчання протягом усього життя. Крім того, приватні компанії дедалі частіше фінансують державні ЗВО не лише за перерахованими вище програмами, але також за програмами наукових досліджень. Держава, натомість, фінансує також і приватні виші, коли вона зацікавлена в освітніх програмах, що реалізуються такими закладами освіти. Держава може фінансувати наукові розробки приватних університетів.

Визначено, що єдиним способом руху до економіки, основу якої становить висококваліфікована праця, є інвестиції в інтелектуальний капітал та стратегічне інвестування в економіку. За такого підходу пріоритети державної політики в усіх країнах світу все більше мають бути пов'язані з розвитком національних систем вищої освіти, а збільшення бюджетних коштів на виробництво освітніх послуг у закладах вищої освіти (ЗВО) розглядатиметься як необхідна умова державного розвитку. Однак цього не відбувається або, принаймні, відбувається неоднаково, і різні держави по-різному беруть участь у діяльності національних систем вищої

освіти: від майже повної передачі цієї сфери під контроль приватного сектора до повного фінансування за рахунок коштів бюджету.

Теорія громадського добробуту, заснована на принципах методологічного суб'єктивізму і суверенітету споживача, відносить освітні послуги до одного з видів суспільних благ, які мають суспільну корисність, що є агрегованою сумою індивідуальних корисностей. Такий підхід визнає недоліки ринку та необхідність державних інтервенцій, спрямованих на подолання ринкових «провалів», що набувають форми неефективного розподілу ресурсів.

Методи управління в національних системах вищої освіти відрізняються різним поєднанням індивідуальної та соціальної корисностей, яка залежить від рівня розвитку економіки та суспільства, державних пріоритетів, напрямів інвестиційної діяльності. Якщо держава прагне посилити соціальний ефект від діяльності вищої освіти, вона спрямовує збільшений обсяг коштів бюджету на цю сферу, у результаті збільшується як сума індивідуальних корисностей, так і кінцевий результат споживання для суспільства.

Доведено, що при формуванні методологічного підходу до дослідження відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти, необхідно керуватися синергетичною парадигмою сучасної науки публічного управління, один із принципів якої формулюється у сенсі можливостей управління інтеграційним процесом. Саме інтегратори, що практично реалізують нові можливості, які складаються в руслі синергетичної парадигми, забезпечують переплетення освітньої та наукової діяльності в організаціях сектора публічного управління вищою освітою, створюють нові форми інтеграційної взаємодії цих організацій, формують адаптивні механізми надання послуг вищої освіти у рамках відтворення інтелектуального капіталу та ін.

Щодо дослідження відтворення інтелектуального капіталу, синергетична парадигма передбачає підкріплення пізнавального потенціалу системного підходу відповідними ресурсами низки напрямів досліджень, спрямованих на вивчення феноменів: людського капіталу; освітніх послуг; інноваційного відтворення.

Реалізація модульної редакції системного підходу дає змогу встановити суб'єктний, об'єктний, процесний та середовищний компоненти процесу відтворення інтелектуального капіталу (табл. 1).

Застосування модульної редакції системного підходу дозволяє визначити наукові ресурси, пізнавальні можливості, які потрібні для підкріплення потенціалу системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти, а саме: по-перше, інституційна економічна теорія, ресурси якої дають змогу досліджувати специфічні норми, контракти, статуси та форми поведінки учасників відтворення інтелектуального капіталу.

По-друге, це теорія відтворення, ресурси якої уможливають розкриття різних способів репродукції інтелектуального капіталу. З одного боку, процес відтворення природно продовжує економічні відносини, а з іншого – процес

відтворення в кожному новому циклі сприяє появі нових зв'язків, перетворюючи функціональний зміст і структуру циклу.

Таблиця 1

**Застосування модульної редакції системного підходу
до дослідження відтворення інтелектуального капіталу
у сфері вищої освіти**

Модульні компоненти відтворення інтелектуального капіталу			
Суб'єктний компонент	Об'єктний компонент	Процесний компонент	Середовищний компонент
Суб'єкти відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти; потреби та інтереси даних суб'єктів; способи узгодження інтересів; способи суб'єктного втілення (персоніфікації) відносин	Ресурси та спеціальна інфраструктура відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти, елементи функціонуючого тут особливого (соціалізованого) капіталу	Обмін ресурсами і результатами в ході відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти; перетворення внутрішнього середовища в даній сфері; формування в ньому нових організаційних механізмів та інститутів	Зовнішні умови і норми процесу відтворення інтелектуального капіталу, контракти, що діють у сфері вищої освіти; інструменти активізації цього процесу

По-третє, теорія інтелектуального капіталу дає змогу конкретизувати власний зміст процесу відтворення такого капіталу. Значення пізнавальних можливостей цієї теорії зростає за умов, коли затребуваний інтенсивний пошук ефективних капітальних комбінацій, сумісних між собою елементів різних наукових підходів, які забезпечують синергетичний ефект в евристичному та прикладному відношеннях.

По-четверте, теорія економіки знань, ресурси якої дозволяють досліджувати функціональні взаємодії між елементами нового знання, що формуються новими компетентностями, збільшенням вартості інтелектуального капіталу.

По-п'яте, теорія персоніфікації економічних відносин, ресурси якої розкривають методи суб'єктного здійснення відносин у процесі відтворення інтелектуального капіталу.

З урахуванням природних обмежень, які властиві індексному та рейтинговому аналізу, узагальнення результатів аналізу конкурентоспроможності України порівняно з європейськими країнами (табл. 2), дозволяє сформулювати такі висновки: підсумкова ефективність відтворення інтелектуального капіталу, яка визначається фактором стану інноваційного потенціалу економіки України порівняно з європейськими країнами, зокрема, дуже низька (рейтинг 49 у 2021 р.); у розвитку факторів, що визначають конкурентоспроможність національної економіки, спостерігається значуща асиметрія, а саме: поліпшення на 4 позиції за індексом людського розвитку, втрата 17 позицій за індексом глобальної конкурентоспроможності, що свідчить про розриви та відповідні послідовні втрати у процесі відтворення інтелектуального капіталу; Україна поступово відновлює позиції у відтворенні талантів (поліпшення на 5 позицій).

Дані, наведені у табл. 2, свідчать про те, що Україна відстає від європейських країн, орієнтованих на розвиток людського фактора, що зумовлює зниження інвестиційної привабливості та перешкоджає формуванню власного фінансового центру, інтегрованого в європейську економіку. Ця обставина виступає суттєвим обмеженням затвердження якісно збагачуючого способу відтворення інтелектуального капіталу.

Таблиця 2

Індекси, які формують адаптивні механізми надання послуг вищої освіти у рамках відтворення інтелектуального капіталу

Індекси		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021(2020)/2016, +, –
Індекс глобальної інноваційності, GII	Рейтинг країни	56	50	43	47	45	49	-7
	Значення індексу	35,7	37,6	38,5	37,4	36,3	35,6	-0,1
Індекс людського розвитку, HDI	Рейтинг країни	78	75	75	75	74	-	-4
	Значення індексу	0,77	0,77	0,77	0,77	0,78	0,79	+0,02
Індекс глобальної конкурентоспроможності, GCI	Рейтинг країни	79	85	81	85	96	-	+17
	Значення індексу	59,0	53,9	57,0	56,9	55,0	-	-4,0
Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів	Значення індексу	66	69	61	63	60	61	-5

Доведено, що відтворенню інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти властиві такі специфічні характеристики:

1. Дефіцит спеціальної інфраструктури цього процесу, обумовлений високим рівнем зносу діючих елементів основного капіталу. При цьому чимало нових елементів такої інфраструктури, орієнтовані на інноваційну діяльність та відтворення інтелектуального капіталу, просто відсутні, особливо у тій частині сектору послуг вищої освіти, яка представлена приватними організаціями;

2. Розмивання ресурсів відтворення інтелектуального капіталу у процесі фінансування вищої освіти, відсутність чітко виражених зон фокусування такого процесу. В умовах війни росії проти України фіксуються такі негативні результати впливу військових дій на процес розвитку людського фактора в освіті: відтік найбільш кваліфікованих науково-педагогічних кадрів в інші, більш сприятливі для розвитку сфери діяльності, або за кордон; редукція процесу відтворення людського чинника рівня забезпечення потреб виживання, що різко знижує його продуктивність; поглиблення дохідної поляризації, причому переважно поза зв'язком із вкладом одержувачів доходів, у формування сукупних фінансових результатів освітніх організацій;

3. Неадекватність портфеля освітніх технологій потребам відтворення інтелектуального капіталу, про що свідчать вкрай слабе представництво

інноваційних організацій вищої освіти та низька частка нематеріальних активів у структурі активів;

4. Дезінтеграція освітньої та наукової гілок діяльності організацій зазначеного сектора, що веде до формалізації освіти, зниження її ролі у відтворенні інтелектуального капіталу;

5. Непривабливість відтворення інтелектуального капіталу в зазначеній сфері для приватних інвесторів, значною мірою обумовлена бюрократизацією зв'язків та відсутністю ефективних механізмів інвестування. У такому разі складаються бюджетні обмеження економіки України і вплив капіталу. Така непривабливість може бути руйнівною для досліджуваного процесу.

Установлено, що інформаційне суспільство побудоване переважно на знаннях та інноваціях, що постійно формують набір інших якостей та компетентностей працівника, ніж ті, що були в економіці індустріального типу (інноваційне мислення, глибока фундаментальна підготовка). Система державного управління, в якій інтелектуальні та інформаційні ресурси відіграють провідну роль, призводить до певних соціальних трансформацій у суспільстві, значною мірою підвищуючи статус таких соціальних організацій, як освітні установи.

У **другому розділі** – *«Методологічні підходи до державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти»* – визначено закономірності розвитку вищої освіти в національних системах світу, з окресленням основних з них, які мають значний вплив на процеси змін; розвинуто концептуальне положення про зростання віддачі вкладень у процесі відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти; встановлено завдання організації державної підтримки національних систем вищої освіти згідно з концепцією бенчмаркінгу ОЕСР.

Визначено основні закономірності розвитку вищої освіти в національних системах світу. Тенденція 1: розвиток транснаціональної освіти. Вища освіта перетворюється на рушійну силу конкурентоспроможності національних економік, стає дедалі більш важливим інструментом державного розвитку. Для багатьох країн експорт освітніх послуг стає важливим джерелом формування доходів національних бюджетів. Створюються спеціалізовані служби сприяння експорту освітніх послуг та міжнародної академічної мобільності. Наприклад, у США створено національну асоціацію NAFSA; в Австралії – AVCC; у Франції – Edu France, Egide; у Німеччині – DAAD.

З кожним роком зростає кількість українських випускників, які виявили бажання навчатися за кордоном (від 60 до 70 тис.). Натомість в Україні понад 76 тис. навчалося іноземних студентів у 2020 р. з 155 іноземних країн (Індія, Марокко, Туркменістан, Азербайджан, Нігерія, Китай, Туреччина, Єгипет та ін.). За підрахунками експертів, до 2025 року близько 8 млн навчатимуться поза межами своїх країн. Найбільша кількість охочих обирає для навчання США та Великобританію. Серед причин не обрання України для навчання іноземці називають російську збройну агресію, яка несе у собі загрози життю та довірі до якості освіти.

Тенденція 2: розвиток онлайн-освіти. За оцінкою ЮНЕСКО, станом на 2020 рік понад 1,5 млрд студентів у 165 країнах не мали змоги відвідувати заняття

через COVID-19. Усе це, а також військова агресія росії підштовхнули ЗВО України до переходу на онлайн-навчання. Платформ для відкритих онлайн-курсів у світі нині через величезну популярність існує чимала кількість. Проте визнаними лідерами є такі платформи як: Coursera, LinkedIn, SkillShare, EDX, Mooc, Udacity, Docebo. В Україні підвищити свою кваліфікацію пропонують також платформи: Портал Дія. Цифрова освіта, Освітній Хаб – EduHub.in.ua, Prometheus, ВУМ online (Відкритий Університет Майдану), EdEra (Education Era), Lingva skills.

Розвиток системи вищої освіти в Україні може призвести до суттєвих трансформацій і стане причиною формування нової групи університетів, яка значною мірою збереже в собі наявні форми, але виступатиме як єдине ціле з виробництвом та реалізацією освітніх послуг. Відмінною рисою цього співтовариства стане, ймовірно, така взаємодія, за якої кожна зі сторін приносить користь одна одній, і коли присутність партнера стає обов'язковою і необхідною умовою існування кожної з них.

Тенденція 3: розвиток інтеграції та формування ієрархії ЗВО у світовому освітньому просторі. Інтеграційна взаємодія є найважливішою характеристикою сучасного ринку освітніх послуг. Водночас форми координації та взаємодії на ринку освітніх послуг у багатьох країнах найчастіше розглядаються в регіональному контексті, і залежать від ступеня участі університету в регіональній інтеграції та відповідності реалізованих освітніх програм умовам та напрямам територіального розвитку.

Ефективним механізмом є формування великих інтеграційних структур університетської освіти на національному, регіональному та міжнародному рівнях, здатних конкурувати на світовому ринку освітніх послуг. Інтеграційна взаємодія, безперечно, є найважливішою характеристикою сучасного ринку освітніх послуг. Водночас форми координації та взаємодії на ринку освітніх послуг у багатьох країнах найчастіше розглядаються в регіональному контексті, і залежать від ступеня участі університету в регіональній інтеграції та відповідності реалізованих освітніх програм умовам та напрямам територіального розвитку. Інтеграція ЗВО з підприємствами регіонів є лише частиною довгострокового процесу розвитку національних систем вищої освіти, що потребує суттєвих фінансових витрат, пов'язана з ризиками. Як показує практика, ЗВО найкраще вирішують ці завдання, створюючи спільні (між ЗВО) університетські партнерства, визначаючи одночасно потребу регіону в нових знаннях, що збільшує їхній внесок у процвітання регіонів та надає широку можливість для розвитку національних систем вищої освіти в епоху глобалізації.

Для переходу до шостого технологічного укладу Україна має докорінно змінити стратегію розвитку, перетворивши наявну, значною мірою інерційну економіку спадної віддачі в інноваційну економіку зростаючої віддачі, розвиток якої детерміновано відтворенням інтелектуального капіталу.

Поглиблюючи дослідження, виділено рівні, на яких локалізовано відтворення інтелектуального капіталу вищої освіти:

– індивідуальний (приватний) рівень, у якому для відтворення інтелектуального капіталу використовуються ресурси домогосподарств, окремих осіб, що зумовлює панування на цьому рівні приватних інтересів;

– середній корпоративний або груповий рівень, де для відтворення інтелектуального капіталу, переважно, залучаються кошти корпорацій, їх спілок, якихось соціальних груп і товариств, що обумовлює панування на цьому рівні корпоративних або групових інтересів;

– вищий, громадський рівень, де для відтворення інтелектуального капіталу, переважно, залучаються ресурси, що належать державі (бюджетні та позабюджетні ресурси), а також в особі представницьких організацій (некомерційні фонди, благодійні кошти та ін.). Відповідно на цьому рівні реалізується суспільний інтерес (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз рівнів відтворення інтелектуального капіталу вищої освіти

Види ресурсів для відтворення інтелектуального капіталу	Фундаментальні інститути, на які спирається відтворення інтелектуального капіталу	Форми власності, в руслі яких відтворюється інтелектуальний капітал	Сектор поля інтересів, на який орієнтовані результати відтворення
Ресурси домогосподарств та окремих осіб	Інститут сім'ї, інститут приватної власності	Індивідуальна, сімейна форми приватної власності	Сектор приватних інтересів
Ресурси корпорацій	Інститут приватної власності	Приватна форма власності	Сектор приватних інтересів
Ресурси місцевих господарств	Інститут місцевої громади	Колективна форма власності	Сектор суспільних інтересів
Державні бюджетні та позабюджетні ресурси	Інститут державної влади, інститут суспільних благ	Державна форма власності	Сектор суспільних інтересів
Ресурси громадських організацій	Інститути соціуму, інститут громадських благ	Колективна форма власності	Сектор громадських інтересів

Порівняльний аналіз виділених вище рівнів дає підстави констатувати про те, що в дослідженні процесу сходження від індивідуального до суспільного рівня відтворення інтелектуального капіталу, ми зустрічаємося з таким явищем, як усупільнення, змістом якого виступає об'єктивно затребуваний розвиток і інституційне закріплення суспільного характеру процесу відтворення інтелектуального капіталу вищої освіти. Такий розвиток суспільного характеру цілком закономірний, оскільки в умовах становлення економіки знань наповнення вищої освіти елементами інтелектуального капіталу стає умовою продуктивності сектора послуг вищої освіти. Правомірно пов'язати випереджальне накопичення інтелектуального капіталу в цій сфері з феноменом зростаючої віддачі ресурсів, що вкладаються в освіту.

На приватному рівні реалізується інтерес приватних осіб та домогосподарств до інвестування відтворення інтелектуального капіталу, проте природним обмеженням у його застосуванні виступають, передусім, дохідні можливості

домогосподарств і приватних осіб, які в сучасній Україні обмежені, у зв'язку з війною росії проти України, що не сприяє становленню економіки знань.

Фактично, відбувається редукція процесу відтворення інтелектуального капіталу у вищій освіті до рівня забезпечення потреб виживання. У таких умовах інтелектуальний капітал згортається у звичайну робочу силу викладача або дослідника, у складі якої вже не доводиться шукати будь-які виняткові компетентності.

Отже, збільшення наукового знання передбачає такі елементи: імперативи відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти в умовах прискорення постіндустріальних перетворень: забезпечення глобальної конкурентоспроможності національної економіки; формування плацдармів постіндустріальних перетворень; випереджальне накопичення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти.

У 2017 році Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) запропонувала програму підвищення ефективності системи вищої освіти, у складі якої інший, не пов'язаний з традиційним, підхід у системі вищої освіти, заснований на еталонних показниках окремо діючих університетів.

Програма ОЕСР з бенчмаркінгу містить у собі послідовність етапів роботи з організації державної підтримки національних систем вищої освіти, яка дозволяє концептуалізувати та аналізувати систему вищої освіти для кращого розуміння процесів, пов'язаних з діяльністю ЗВО (табл. 4). Програма ОЕСР спирається на довгу історію становлення державної підтримки вищої освіти і виходить з того, що система вищої освіти перебуває в тісному зв'язку з соціально-економічним становищем держави. Соціально-економічне становище породжує політику, спрямовану на задоволення потреб суспільства як такого.

Ці суспільні потреби визначаються сторонами, заінтересованими у розвитку сфери вищої освіти, які вимагають від політичної системи дій щодо визначення пріоритетів. Пріоритети втілюються у завдання, призначені для вирішення національною системою вищої освіти. Вкладення ресурсів в університети, а саме в освіту, наукові дослідження та розвиток системи взаємодії зацікавлених у їх діяльності сторін, спрямоване на досягнення поставлених державою цілей.

Результатом цих процесів є продукти або те, що вища освіта надає зовнішньому світу (висококваліфіковані спеціалісти, публікації, наукові розробки тощо). На наступному етапі результати діяльності ЗВО взаємодіють з навколишнім середовищем, що призводить до прояву первинного (в результаті споживання продукту індивідуумами) і вторинного (в результаті споживання продуктів суспільством) результатам споживання. У кінцевому підсумку цінність описаних процесів і ефектів споживання, що виявляються, визначає результативність національної системи вищої освіти.

У **третьому розділі** – *«Аналіз тенденцій розвитку наукової та освітньої політик»* – проаналізовано тенденції розвитку моделей державної підтримки національних систем вищої освіти у міжнародній практиці; виявлено домінантні тенденції, що визначають вектор конвергентної трансформації системи державного регулювання вищої освіти у контексті реалізації вимог сучасного ринку праці; проведено аналіз та розроблено підходи до формування парадигми розвитку

наукової та освітньої політик в умовах глобалізації публічного управління та діджиталізації суспільства.

Державну підтримку вищої освіти розглянуто як процес розподілу обмежених ресурсів бюджету між економічними суб'єктами, які вступають у змагальну взаємодію і є відповідальними за реалізацію освітніх послуг із соціальною корисністю.

Таблиця 4

Послідовність етапів роботи з організації державної підтримки національних систем вищої освіти*

Використання моделі	Етапи роботи	Розв'язок задачі
Проблеми, потреби та актуалізація політики	Соціально-економічні питання (проблеми) зумовлюють необхідність дій уряду. Уряд (з зацікавленими сторонами) визначає потреби суспільства. Уряд перетворює потреби в політику та цілі вищої освіти	Актуалізація: чи відповідають цілі політики потребам суспільства?
Кінцевий продукт і результативність	Ресурси (наприклад, фінансові та людські) виділяються системі вищої освіти (ЗВО на їх програми). Ресурси, що вводяться, забезпечують діяльність національної системи вищої освіти (ЗВО). Результатом цієї діяльності є безпосередні продукти та послуги ЗВО у галузі освіти, досліджень та взаємодії	Економіка: скільки коштують ресурси, що вводяться? Чи можна заощадити на ресурсах? Результативність: як співвідносяться результати та витрати в системі вищої освіти? Чи можна підвищити ефективність системи?
Результати та ефективність	Введені ресурси спрямовані на досягнення первинних ефектів споживання, які безпосередньо пов'язані з індивідуумами та станом самих університетів. Первинні ефекти споживання призводять до виявлення вторинних ефектів, які потрібні суспільству. Такий зв'язок призводить, в кінцевому результаті, до соціального благополуччя і стійкості, які відповідають потребам суспільства і, отже, цілям вищої освіти	Соціальна ефективність: чи призводять кінцеві продукти ЗВО до задоволення потреб індивідуумів та суспільства? Чи можна посилити прояв первинних і вторинних ефектів від функціонування системи вищої освіти? Економічна ефективність: скільки коштує досягнення бажаних результатів? Як вона зіставляється із результатами інших національних систем вищої освіти? Соціальний добробут та стійкість: наскільки корисні результати задоволення потреб суспільства? Чи можуть бути результати стійкими, тобто чи можуть вони стати стійкою нормою?

*адаптовано до концепції ОЕСР

Розглянуто традиційні моделі державної підтримки вищої освіти. Національними урядами різних країн світу використовуються дві основні моделі державної підтримки: атлантична та континентальна. Атлантична модель передбачає розвиток університетів у логіці економічної доцільності, а

континентальна модель – у логіці державного замовлення та функції відтворення соціальної структури.

Останнім часом наявні раніше суперечності поступово зникають, а вектори розвитку двох обговорюваних моделей спрямовуються в протилежних напрямках, оскільки атлантична модель, яка завжди вважалася ліберальною, поступово набуває рис державної моделі, а континентальна модель, з першорядною роллю держави, навпаки, рухається шляхом лібералізації. У такому разі здається очевидним, що досліджувані моделі рано чи пізно будуть повністю невиразні, або хоча б будуть близькими одна до одної. Однак, питання про остаточну конвергенцію атлантичної та континентальної моделей залишається відкритим, оскільки як тільки одна з моделей наближається до іншої, як до зразка, сам зразок встигає змінитися абсолютно в іншому напрямі, віддаленому від свого початкового становища.

Тому відповідь на запитання про причини такого руху міститься в основних положеннях концепції економічної соціодинаміки та теорії «опікуваних» благ, побудованих на комплементарності принципово різних індивідуальної та соціальної корисностей.

Зазначено, що обговорювана раніше головна відмінність між цими двома моделями полягала в різних уявленнях про цілі вищої освіти. Зіткнення цих цінностей та ідей налічує багатовікову історію, але в центрі дискусій завжди знаходилося одне і те саме питання: держава або індивідууми отримують більш значну корисність від послуг вищої освіти. Державна підтримка національної системи вищої освіти в США була заснована на визнанні пріоритету індивідуальної корисності послуг вищої освіти над корисністю цих послуг для суспільства як такого. У європейських країнах суспільна корисність послуг вищої освіти визнавалася головною порівняно з індивідуальною. Натомість останнім часом у рамках обох моделей з'явилось безліч схожих позицій щодо корисності послуг вищої освіти для суспільства та індивідуумів, оскільки знання перетворюються на вирішальний фактор економічного розвитку держави.

Зважаючи на останні дослідження моделей фінансування вищої освіти у міжнародній практиці, можна визначити деякі чіткі тенденції. По-перше, ймовірно, що базове фінансування стає більш динамічним і орієнтованим на попит (а не на пропозицію), завдяки підходу «гроші йдуть за студентами», за якого фінансування більшою мірою ґрунтується на факторах, пов'язаних з зарахуванням студентів, а не на чисельності персоналу чи інституційних витратах минулих років. По-друге, актуальність і вага фінансування, заснованого на результатах, включаючи формульне фінансування, ймовірно, зростуть. Орієнтація на результати діяльності створює стимули для підвищення якості та ефективності; обидва ці аспекти мають вирішальне значення у дедалі більш конкурентному середовищі. По-третє, можна передбачити, що актуальність та значення компонента фінансування, орієнтованого на інновації/профільовання, зростуть, особливо у формі конкурсного та цільового фінансування з особливим акцентом на інновації та передовий досвід, які вважаються важливими передумовами регіональної чи національної конкурентоспроможності.

Виявлено домінуючі тенденції, що визначають вектор конвергентної трансформації системи державного регулювання вищої освіти у контексті реалізації вимог сучасного ринку праці:

1. Тенденція необхідності уніфікації кваліфікацій як умова гармонізації вимог до досягнень випускників та актуалізації змісту освітніх програм. Аналіз практики застосування систем професійних кваліфікацій у англосаксонській системі показав високий рівень диференціації кваліфікаційних вимог: високий рівень диференціації глибини декомпозиції занять у кваліфікаційних довідниках; відмінності в національних рівнях кваліфікацій у їх співвіднесенні з рівнями освіти; різний рівень участі професійних громадських організацій у формуванні запланованих результатів реалізації освітніх програм.

2. Тенденція необхідності уточнення компетентності як елемента освітніх стандартів та, одночасно, професійних стандартів, та конкретизації її ролі та місця в оцінці досягнень випускників. Аналіз нормативно-правового забезпечення функціонування різних національно-державних освітніх систем та національних систем вимог до кваліфікацій показав: відмінності в трактуванні самої дефініції «компетентність» та розуміння її структурних елементів; відмінності у розумінні ролі компетентності у формуванні здатності до здійснення конкретних трудових функцій; відмінності у вимогах до конкретних трудових функцій для аналогічних рівнів кваліфікації та посад спеціалістів; відмінності в механізмах компенсації розриву між вимогами ринку праці та змістом освітніх програм; відмінності у розумінні рівня вимог до конкретних професій у частині базових навичок, умінь та їх оптимальної декомпозиції в освітній програмі, причому чим вище рівень кваліфікації, тим більша диференціація вимог.

3. Тенденція пред'явлення нових вимог до трудових ресурсів: розвиток гнучких навичок ділової комунікації (soft-skills), "Т-подібних" (T-shaped) навичок, що передбачають поєднання глибокої спеціалізації в конкретній галузі з міждисциплінарними навичками, що забезпечують здатність до групової проєктної роботи у суміжних професійних галузях.

4. Тенденція необхідності забезпечення організаційно-фінансової підтримки розвитку системи вищої освіти. Аналіз міжнародного досвіду програм підтримки вищої освіти показав наявність широкої практики стимулювання зацікавленості роботодавців у взаємодії з освітніми організаціями: застосування систем грантової підтримки формування інноваційної лабораторної бази з боку профільних державних інститутів та/або провідних роботодавців; виділення субсидій на організацію та реалізацію спільних магістерських програм з підготовки кадрів для розробки екологічних, технічно стійких та економічно ефективних об'єктів та систем; надання субсидій на формування дослідницьких інститутів, консалтингових та інжинірингових центрів, орієнтованих на розвиток міждисциплінарних компетентностей, що необхідні для подальшої інноватизації; надання податкових преференцій провідним роботодавцям, які займаються розвитком лабораторних та тренажерних баз освітніх організацій.

Ключовою метою розвитку системи вищої освіти є забезпечення кваліфікованими кадрами господарської системи для досягнення цілей її структурної трансформації. Досягнення цієї мети забезпечується декомпозицією

низки ключових завдань. Інституційно-правові завдання містять: нівелювання диференціації кваліфікацій фахівців у мезорегіональних економічних просторах (ГУАМ, АСЕАН); уніфікація галузевих рамок кваліфікацій із країнами, які є стратегічними партнерами; забезпечення академічної мобільності науково-педагогічних працівників освітніх організацій для обміну досвідом та вивчення лабораторної бази; забезпечення податкових стимулів для роботодавців, які активно взаємодіють з освітніми організаціями як організації-партнери; гармонізація вимог до метапредметних та міждисциплінарних компетентностей фахівців із іноземними рамками кваліфікацій; інституціоналізація та правове закріплення поняття «безперервне навчання» в освітньому просторі.

Інфраструктурні завдання є такими: розвиток лабораторних баз, які забезпечують формування ключових компетентностей, необхідні розробки проривних інновацій; забезпечення інфраструктури для реалізації проектного підходу в освіті (центри тяжіння, зони коворкінгу, лабораторії для вільної творчості тощо); розвиток інфраструктури для цифровізації та гейміфікації освітнього процесу; розвиток кадрового потенціалу освітніх організацій, відновлення функціональності системи підготовки науково-педагогічних кадрів. Організаційно-методичні завдання містять: перехід до проектної моделі реалізації освітніх програм; формування міжнародних мережевих освітніх програм для коадаптації професійних, зокрема вузькоспеціалізованих компетентностей.

Вибір концептуальних підстав формування наукової та освітньої політик в умовах розгортання інформаційного суспільства нині спирається на розробку нових підходів до публічного управління стратегічним розвитком інтелектуального потенціалу держави. Особливо важливою та актуальною на сьогодні є проблема виникнення нової парадигми та методології публічного управління – глобальних наукової та освітньої політик. Розвиток інформаційного суспільства, суспільства, заснованого на знаннях, демократичні цінності, побудова правової держави в умовах ринкової економіки – ці та багато інших чинників змушують систему державного управління, громадські організації та бізнес-спільноту принципово переглядати роль та місце науки та освіти у соціально-економічному розвитку країни. Значні зміни у політичній та економічній ситуації суттєво позначилися на стані наукової та освітньої сфер, які є основою інноваційного розвитку інтелектуального потенціалу. Інтенсивне розширення єдиного інформаційного простору, розвиток інтелектуального підприємництва, вдосконалення ресурсного забезпечення наукомістких виробництв, активне застосування передових технологій, упровадження високопродуктивного обладнання, використання нових матеріалів із заданими властивостями, дисемінація кращих практик реалізації інноваційних проєктів та програм, об'єднання стратегічних партнерів є чинниками інновацій до зміни науково-освітньої парадигми, до її концептуального оновлення.

З огляду на це, наукова та освітня сфери потребують розвитку і не повинні розвиватися за довільною онтогенетичною прямою, їх необхідно привести у відповідність до актуальних проблем людства, які мають глобальний характер. Також багато залежить від активності та відповідальності академічної спільноти.

Нині масова професійна освіта має всі необхідні умови, щоб стати сектором ринкової економіки, де реалізація найважливішої функції соціальної, побутової та

трудової адаптації учнів поступається місцем освітній послугі, що спрямована на формування інноваційної HR-індустрії: на професійні відбір, навчання, розвиток, працевлаштування та адаптацію персоналу.

Станом на тепер поки відсутні дієві механізми публічно-приватного партнерства та ділового співробітництва влади, суспільства, бізнесу та академічної спільноти у науковій та освітній сферах. Чинників, що впливають на формування та уточнення цілей державних наукової та освітньої політик, більш ніж достатньо: це і стан зовнішньої та внутрішньої політики, і динаміка демографічного та соціально-економічного розвитку держави, її регіонів, і формальні (звітні) показники ефективності діяльності органів державної влади, і характеристика інноваційного прориву в фундаментальних, прикладних наукових розробках, громадська думка, ресурсні можливості територій, якість життя населення тощо. Основою наукової та освітньої сфер традиційно вважається система безперервної передачі досвіду.

Основні принципи та підходи до формування нової парадигми спрямовані на створення “мислячого світу”, на зміцнення ноосфери, на відведення керівної ролі в управлінні інтелектуальному лідерству. Необхідно враховувати, що по-справжньому його суб’єктами в інформаційному суспільстві можуть виступати лише людина та людство загалом. Ключові аспекти змісту наукової та освітньої політик в умовах становлення та розвитку інформаційного суспільства передбачають появу, просування відповідних державно-управлінських рішень, спрямованих на розвиток сучасної освіти, науки, інформаційного простору. Наукова та освітня політики мають запропонувати ефективні рішення та інструменти у відповідь на виклики глобальних проблем сучасності.

У **четвертому розділі** – *«Концептуальні засади інтернаціоналізації вищої освіти у контексті глобалізації освітнього простору»* – розроблено підхід до інтернаціоналізації вищої освіти, що передбачає її експорт, імпорт та дію інтелектуального капіталу; конкретизовано форми реалізації стратегії інтернаціоналізації у ролі показника конкурентоспроможності національної системи освіти в умовах боротьби за таланти; розроблено механізм реалізації стратегії інтернаціоналізації освіти, з формуванням освітніх кластерів.

Визначено, що в умовах глобалізації інтернаціоналізація вищої освіти стає головним аспектом, що забезпечує сумісність освіти та формування єдиного освітнього простору, з урахуванням економічних та соціально-політичних факторів. Розглянуто кожен з форм інтернаціоналізації вищої освіти. Мобільність студентів є найпоширенішою формою, яка передбачає переміщення людини, що має відношення до освіти (абітурієнта, студента, викладача, дослідника, академічного адміністратора) за кордон для здобуття освіти, підвищення рівня кваліфікації.

Мобільність викладачів (інтелектуальна міграція) вважається другою за важливістю формою інтернаціоналізації, що ґрунтується на концепції міжнародного обміну знаннями та досвідом і сприяє розвитку зв’язків між ЗВО, а також підвищенню якості освіти, збільшенню міжнародного академічного визнання. Зазвичай така форма інтернаціоналізації передбачає поєднання дослідницької та наукової роботи з викладацькою діяльністю. Серед специфічних

причин виникнення міграції викладачів можна виділити отримання додаткового досвіду, а також можливість займатися роботою, яка не доступна у домашньому університеті. Інтернаціоналізація освітніх програм передбачає комплекс заходів щодо вільного переміщення осіб у рамках європейського економічного простору, зазначеного у Римському договорі. Ця форма реалізується шляхом здійснення мобільності всіх учасників освітнього процесу, постачальників освітніх послуг, а також виконання спільних академічних проєктів. Інтернаціоналізація наукових досліджень посилює співпрацю між представниками професорсько-викладацького складу у пріоритетних галузях науки, що також впливає на вирішення питань фінансування університетських досліджень, технічного оснащення, необхідного для досліджень. Мобільність закладів освіти спрямована на відкриття поза своєю країною представництв, корпоративних університетів, міжнародних та офшорних інститутів, спільних освітніх центрів, філій, тобто нових закладів вищої освіти.

Доведено, що навчання за кордоном стає для людей можливістю здобути якісну освіту, набути навичок та досвіду, а також стати ближчими до глобальних ринків праці, що пропонують велику віддачу від вкладених в освіту інвестицій. Для приймаючих країн розширення міжнародної мобільності студентів є важливим політичним завданням, вирішення якого впливає на економічні та інноваційні системи, а також сприяє отриманню додаткового доходу, створенню знань, інновацій та зростанню економічних показників за рахунок інтеграції міжнародних студентів на національні ринки праці. Натомість для країн, що направляють студентів на навчання, ця ситуація може розглядатися як втрата талантів, яка може бути заповнена у разі повернення після закінчення навчання студентів додому або підтримки міцних зв'язків для нарощення потенціалу рідної країни та її інтеграції у глобальні мережі знань. Для окремих ЗВО конкуренція за таланти з кожним роком стає дедалі більш інтенсивною та глобальною. У цій ситуації зростає популярність університетських та інших інституційних рейтингів, які дають змогу оцінювати ЗВО: їхню якість, рівень навчання та можливості зарахування. На підставі наведеного аналізу представлено схему експорту вищої освіти через його інтернаціоналізацію (рис. 1).

Завдяки здійсненому аналізу визначено, що при розробці механізмів з нарощування обсягів експорту вищої освіти, країни використовують одну із стратегій інтернаціоналізації у чистому вигляді. Вони розробляють власні стратегії, з комбінуванням відповідних принципів кількох стратегій і навіть власних економічних, географічних, історичних, культурних та політичних особливостей, переваг, що є у власній системі вищої освіти, ролі національної мови та досвіду роботи у сфері міжнародного співробітництва.

Результати аналізу чинного законодавства України дозволяють стверджувати про забезпечення права на освіту іноземцям на рівні з українцями, однак лише тим особам, які постійно проживають на території України (включно з особами, які потребують додаткового захисту). Інші можуть здобувати вищу освіту або за кошти фізичних (юридичних) осіб, або за стипендіями та квотами держбюджету тільки на акредитованих освітніх програмах. Окремою проблемою є відсутність регулювання діяльності посередників (для них немає навіть формальної процедури акредитації), існування корупції на рівні консульських відділів. Студенти можуть бути

втягнутими у шахрайські схеми, мати за мету іммігрування, а не здобуття вищої освіти.

Рис. 1. Схема експорту вищої освіти через її інтернаціоналізацію

У зв'язку з тим, що інтернаціоналізація вищої освіти стає показником конкурентоспроможності національної системи освіти в умовах боротьби за таланти, потенціал України проаналізовано з позиції впровадження форми реалізації стратегії інтернаціоналізації у таких напрямках:

1. Внутрішня інтернаціоналізація передбачає залучення іноземних студентів безпосередньо до країни надання освітньої послуги, з урахуванням економічних, фінансових, академічних, культурних засад. Крім використання різних форм рекрутингу, прямих (наприклад, залучення рекрутингових агентств, участь в освітніх виставках та ярмарках, розміщення інформації у ЗМІ та мережі Інтернет, зокрема, просування через соціальні мережі, пошукові системи та освітні портали)

та опосередкованих (наприклад, організація професійних та інших конкурсів та олімпіад), необхідним є створення спеціалізованих освітніх продуктів, які відповідали б сучасним світовим трендам як з погляду наповнення, так і реалізації.

Окрім того, у ЗВО мають бути програми іноземною мовою для залучення іноземних студентів безпосередньо без навчання української мови на підготовчому факультеті, й вони повинні відповідати низці вимог: бути міждисциплінарними, мережевими і/або з можливістю отримання подвійних дипломів; мати зв'язок із представниками бізнес-спільноти та провідними експертами у заявленій тематиці (організація практик, читання лекцій від провідних експертів у своїй сфері); бути практикоорієнтованими, готувати до сучасних затребуваних на міжнародному ринку праці професій (професій майбутнього);

2. Інтернаціоналізація на основі спільних освітніх програм та програм подвійних дипломів передбачає навчання іноземних студентів за основною освітньою програмою вищої освіти одночасно у двох та більше ЗВО за єдиним навчальним планом, розробленим спільно. При цьому за результатами навчання на спільній освітній програмі іноземний студент отримує єдину кваліфікацію (ступінь), а за результатами навчання за програмою подвійних дипломів – два дипломи про вищу освіту, кваліфікації в яких можуть збігатися або відрізнятися залежно від структури програми та закріплених договором між ЗВО положень. Створення спільної освітньої програми та програми подвійних дипломів є найвищим рівнем розвитку співпраці, що поєднує у собі всі види діяльності ЗВО, зокрема: наукову, освітню, інноваційну та міжнародну.

Можна класифікувати форми реалізації спільних освітніх програм та програм подвійних дипломів за такими критеріями: за структурою оплати за навчання студентами; за форматом навчання: спільне навчання студентів ЗВО-партнерів відповідно до затвердженого графіка реалізації програми; трекове навчання (навчання студентів у різних ЗВО-партнерах у різних семестрах згідно з компонуванням програми);

3. Інтернаціоналізація на основі відкриття філій за кордоном та роботи в рамках мережеских університетів. Це має бути на зразок такої дії в Україні. Зокрема, станом на сьогодні, для того щоб відкрити філіал в Україні, іноземний ЗВО має входити до одного з міжнародних рейтингів і займати позицію не нижче 3000 місця.

Така форма інтернаціоналізації є найбільш фінансово і трудовитратною, зокрема й через необхідність ведення діяльності, з урахуванням нормативно-правових актів різних країн (України та країни, де знаходиться філія) та забезпечення якості транснаціональних програм, що реалізуються за кордоном, з урахуванням необхідності не тільки стати конкурентоспроможним закладом вищої освіти на території іншої країни та на міжнародному ринку освіти для залучення потенційних клієнтів, а також виконувати вимоги країни, де знаходиться філія.

Найчастіше для усунення конкуренції власним ЗВО іноземні країни ставлять певні перешкоди, серед яких: заборона на відстрочку від армії студентів філій ЗВО з інших країн, заборона на проведення занять іншою мовою, труднощі з працевлаштуванням випускників філій у країнах перебування філій, відсутність пільг для філій, зокрема з оподаткування та оренди, підвищення вартості навчання.

Натомість ці проблеми можуть бути вирішені при попередній роботі щодо укладання двосторонніх угод між Україною та іноземною державою про єдиний освітній простір, наявність якого сприяє зміцненню культурних зв'язків, а також об'єднанню зусиль щодо спільної діяльності в економічній, інформаційній, технологічній, інноваційній, науковій та інших галузях;

4. Інтернаціоналізація на основі розвитку онлайн-навчання передбачає реалізацію принципів транскордонної освіти за рахунок надання освітньої послуги, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (програми дистанційної освіти, що надаються через Інтернет). В онлайн-навчанні переважно зацікавлені такі цільові групи: студенти, які навчаються на основних освітніх програмах, бажають поглибити свої знання; студенти, для яких онлайн-навчання є альтернативою очному навчанню (наприклад, люди з обмеженими можливостями); студенти, які працюють, для яких онлайн-навчання може розглядатися як перепідготовка або підвищення кваліфікації.

Також для нарощування обсягів експорту вищої освіти, необхідно виявляти та усувати бар'єри, що заважають їх торгівлі. У контексті цього можна виділити два типи бар'єрів: застосовні до всіх секторів (несправедливість і необґрунтованість внутрішнього законодавства та нормативно-правових актів стосовно іноземних учасників; непрозорість підходів, що застосовуються до виділення субсидій, державних регуляторів, політичних рамок та схем фінансування; податковий режим, що дискримінує іноземних учасників (різна процедура державного затвердження); характерні зокрема для сектора вищої освіти). Ці бар'єри впливають на експорт вищої освіти, найчастіше виступають як перешкода при інтернаціоналізації, тому діяльність щодо їх нівелювання може бути однією з ключових у реалізації державної політики у сфері освіти.

Установлено, що формування освітнього кластера надає можливості: підвищення оцінки та валідації досліджень; формування пулу дослідницьких проєктів; використання додаткових об'єктів інфраструктури; забезпечення зворотного зв'язку від стейкхолдерів; використання нових можливостей; участь у підготовці необхідних кадрів, що є джерелом капіталу; розвиток академічного підприємництва; використання сумісних технологій при розробці інноваційної продукції.

Розроблено механізм реалізації стратегії інтернаціоналізації, з урахуванням освітніх кластерів (рис. 2).

При цьому, кожен окремий освітній кластер повинен передбачати проєкти, спрямовані на освітню діяльність, проєктно-експериментальну діяльність, профорієнтацію та планування кар'єри за рахунок інформаційного, організаційно-методичного та кадрового механізмів, що дозволяють обирати ЗВО, зокрема, на основі індивідуальних кар'єрних карт – траєкторії розвитку професійної діяльності. Адже вибір професії є рушійним фактором при подальшому виборі країни навчання та самого ЗВО.

Для створення та ефективного функціонування, освітній кластер повинен мати певні мінімальні вимоги, серед яких: кількість ЗВО (не менше 5), кількість науково-дослідних організацій (не менше 1 у кожному регіоні, де розташований ЗВО-учасник), кількість підприємств (не менше 3 у кожному регіоні, де

розташований ЗВО-учасник), наявність зв'язків між членами кластеру та іншими державними та недержавними установами, а також регіональними органами влади, готовність регіону приймати іноземних студентів (рівень розвитку регіональної системи вищої освіти, наявність конкурентних переваг (кліматичні, географічні, історичні), наявність інфраструктури, створення умов для соціалізації іноземних студентів; формування мультикультурної ідентичності у громадян регіону).

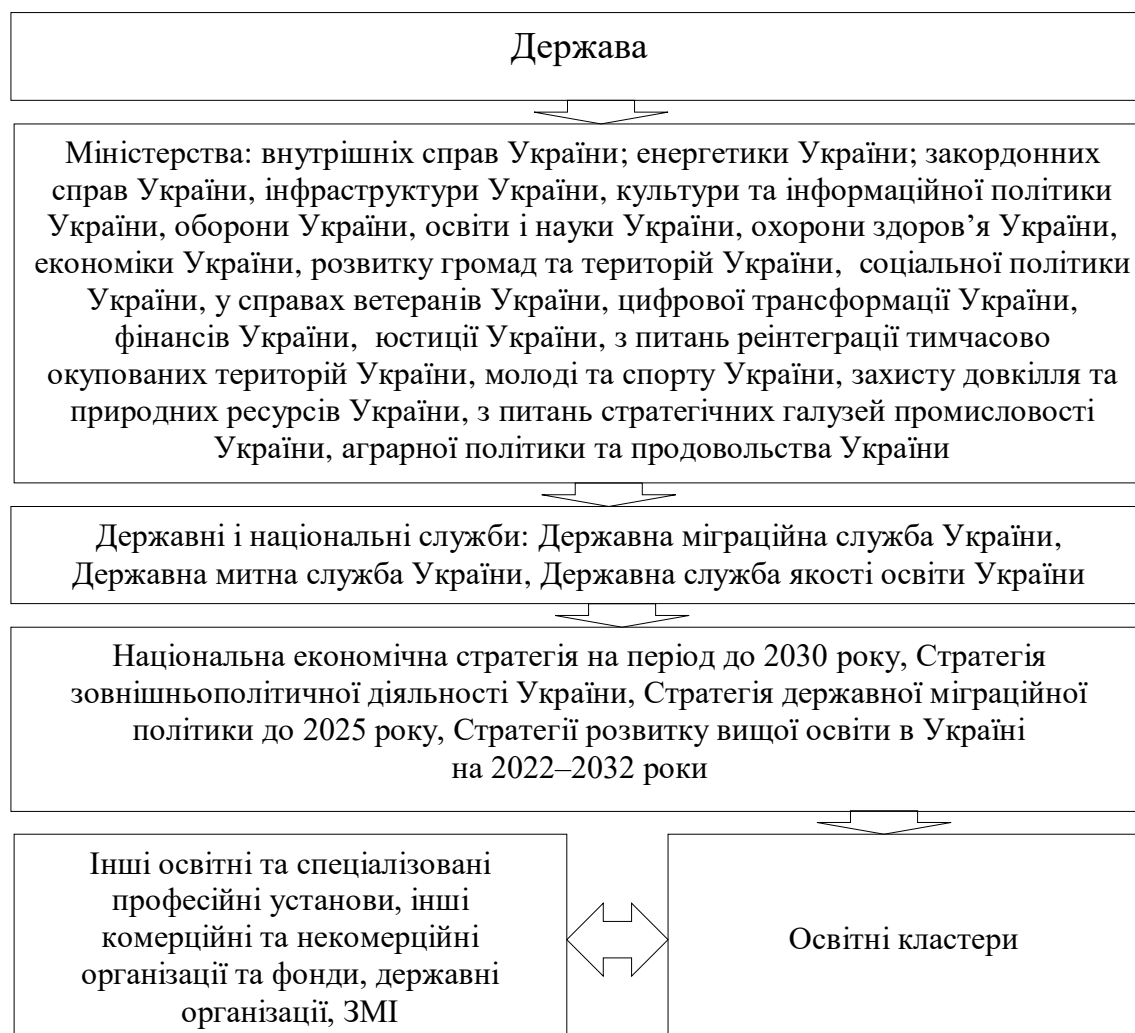

Рис. 2. Механізм реалізації стратегії інтернаціоналізації освіти, з урахуванням освітніх кластерів

У п'ятому розділі – «Напрями державної підтримки використання інтелектуального капіталу як чинника інноваційного розвитку економіки України» – проаналізовано основні підходи, що оцінюють вплив вищої освіти на розвиток економіки; визначено підходи до реалізації стратегії набору іноземних студентів у сукупності зі стратегією інтернаціоналізації та комунікаційною стратегією вищої освіти; розроблено державний механізм формування інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти в Україні.

Установлено, що для оцінки інтелектуального капіталу, наявного в країні, використовується накопичена вартість витрат на освіту, підготовку та перепідготовку кадрів, а також інших соціальних витрат, зокрема на охорону здоров'я, культуру, відпочинок, житло, транспорт, що формує субіндекси: освіта

(передбачає доступність, якість та охоплення); фізичне здоров'я; зайнятість і робоча сила (включає частку працюючих, рівень безробіття, оцінку системи перепідготовки кадрів, залучення і заохочення працівників); зовнішнє середовище для працівників (наявність відповідної інфраструктури, зокрема інфраструктури ЗВО). Розвиток економіки знань, що створила нові стимули при набутті людьми певних навичок за допомогою освіти, у зв'язку з тим, що між становищем працівника на ринку праці та його рівнем освіти існує залежність, демонструє: чим вищий рівень освіти, тим нижчим є безробіття.

У сучасному глобальному та цифровому світі на перший план виступають конкурентні переваги, пов'язані зі здібностями, можливостями та швидкістю саморозвитку країн, організацій та людей. Саме тому ЗВО не лише є одними з акторів розвитку інноваційної економіки, а й самі зазнають змін. Ці зміни обумовлені низкою причин, серед яких можна виділити такі. ЗВО зацікавлені у продовженні передових наукових досліджень, у зв'язку з цим змушені шукати альтернативні джерела фінансування. Цьому сприяє співпраця ЗВО із високотехнологічними компаніями, які скорочують обсяги самостійних фундаментальних досліджень на користь спільної діяльності з університетами в рамках реалізації проектів, які є важливими для їх конкурентоспроможності. У такий спосіб наукові та прикладні дослідження стають взаємопов'язаними, що дає змогу досягнути максимального ефекту при реалізації проектів.

Посилення глобалізації і, як наслідок, розширення можливостей для навчання та проведення наукових досліджень в інших країнах змушує університети активніше конкурувати між собою за кращих студентів, викладачів, а також контракти з компаніями на виконання науково-дослідних робіт. Результатом цієї конкурентної боротьби стає збільшення розриву між провідними університетами та університетами «другого ешелону». Для того, щоб не лише відстояти свої позиції, а й розвиватися, університетам необхідно ставати майданчиком зосередження світового досвіду, на якому прагнуть побувати всі причетні до конкретної галузі знань: студенти, викладачі, компанії. Тому університети починають активно займатися розробкою проектів із впровадження та/або комерціалізації створюваних знань, що стає одним із їхніх завдань нарівні з освітою та проведенням наукових досліджень.

Зміна державної політики призводить до розвитку комерційної складової роботи університетів. Це обумовлює те, що в економіці знань університети стають одним із інструментів економічного зростання, відіграючи активну роль у створенні нових знань. Останнім часом великого розвитку набули міждисциплінарні проекти, що впливає на зміну форми організації діяльності в університеті. У такий спосіб найбільш ефективними стають міждисциплінарні команди, які фокусуються на вирішенні конкретних завдань. Також зміни зачіпають і керівництво університету, яке має створювати нові структури та посади для управління подібними проектами, процесами отримання вигоди з одержуваних ноу-хау, що дозволяють адаптуватися до необхідності бути найбільш ефективними в умовах збільшення масштабів, рівня складності завдань перед університетом.

У зв'язку з переліченими вище причинами, для того, щоб розвиватися в сучасних економічних умовах, університет повинен мати низку характеристик,

серед яких: отримання вигоди з власних ноу-хау; ведення діяльності на міжнародному висококонкурентному ринку; підтримка проєктів, спрямованих на мережеву взаємодію із представниками реального сектору економіки; превалювання у структурі міждисциплінарних досліджень та проєктів; створення особливих умов для залучення кращих та найперспективніших студентів, викладачів; космополітичність у діяльності; зниження залежності від державного регулювання.

Це стає рушійною силою при переході університету від моделей 1.0 та 2.0 до моделей 3.0, 4.0, 5.0. При переході університетів до більш сучасної моделі відбувається постійне нарощування рівня сервісу. Сьогодні Університет 3.0 стає окремим економічним агентом, великою компанією.

Виробництво знань у ХХІ столітті стало одним із найбільш затребуваних та перспективних продуктів людської діяльності, здатних дієво стимулювати економічне зростання країни.

Це сталося під впливом двох ключових факторів, аналіз яких дав підстави зробити такі узагальнення: розвиток економіки знань створює нові стимули для набуття людьми певних навичок за допомогою вищої освіти, що допомагає уникнути безробіття; швидке зростання вищої освіти у світі відкрило нові можливості для слухачів і призвело до суттєвого розширення глобального вибору талановитих високоосвічених людей.

З метою нарощування обсягів експорту вищої освіти та вирішення основних стратегічних завдань, цілей з інтернаціоналізації ЗВО, більш активного його залучення у світовий освітній простір, а також упорядкування взаємодії різних структур при рекрутингу іноземних студентів, запропоновано до розроблення стратегію набору іноземних студентів, у сукупності зі стратегією інтернаціоналізації і комунікаційною стратегією вищої освіти.

Університет світового класу має бути доступним (надання освітнього контенту онлайн), гнучким (можливість здобуття освіти 24/7 зі здобуттям сертифікатів), інноваційним (використання методів проєктної роботи, а також індивідуальних планів навчання, зокрема онлайн) та сфокусованим на розвитку професійних навичок (навчання за затребуваними професіями, міждисциплінарні курси з можливістю навчання іноземними мовами). Це обумовлено тим, що на університет, що особливо позиціонує себе на залученні іноземних студентів, впливають сучасні технології, ціннісна освіта (бажання отримати повернення від вкладених інвестицій), важливість співпраці та кластерної взаємодії, превалювання глобального мислення.

Оскільки попит на інновації з боку українських підприємств є досить низьким, запропоновано стимулювати в університетах процеси виконання досліджень та прикладних робіт для бізнесу, шляхом виходу на міжнародне співробітництво. У світі існують компанії, які можуть оцінити кваліфікацію українських ЗВО та оснащеність українських лабораторій для створення інновацій. У цьому витрати з праці дослідницького персоналу України будуть значно нижчі, ніж за використані кадри відповідної кваліфікації у розвинених країнах.

Укладання контрактів з іноземними організаціями міжнародного рівня може суттєво підвищити практикоорієнтованість науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) українських учених, підняти їхню кваліфікацію, а

також підвищити зацікавленість українського бізнесу в університетських розробках. До того ж залучення студентів старших курсів до роботи над проектами інноваційних лабораторій дасть змогу сформувати обізнаний характер інноваційної діяльності та інтелектуальний капітал, який у перспективі може створити додатковий попит на інновації. Слід зазначити, що укладання контрактів з приватним бізнесом на міжнародному рівні вимагає дотримання особливих умов і передбачає набагато складніші процедури оформлення, ніж укладання контрактів з українськими компаніями.

Роль держави у стимулюванні експорту високотехнологічних послуг з виконання НДДКР має полягати не в додатковому фінансуванні, а у спрощенні процедур ведення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Для підтримки експорту НДДКР українських ЗВО, доцільно вивчити моделі та процедури ведення ЗЕД передових країн та пом'якшити валютне законодавство. Для того, щоб ЗВО могли чітко та якісно виконувати вимоги замовника, вони повинні мати чітку бізнес-модель з обробки замовлень фірм.

На підставі аналізу закордонного досвіду (Університет прикладних наук Середнього Гессена (розташовується у містах Гіссен, Фрідберг та Ветцлар (Німеччина); Avans University of Applied Sciences (Нідерланди); Університет прикладних наук Інхолланд (Нідерланди) та ін.), в Україні необхідно реалізувати проєкт державної підтримки розвитку університетів прикладних наук. Статус університетів прикладних наук може бути присвоєний на період до 15 років невеликим ЗВО, що спеціалізуються на підготовці кадрів за найбільш затребуваними в регіоні профілями, здатними створювати та реалізовувати програми прикладного бакалаврату, технічної магістратури та індустріальної аспірантури, а також спрямованих на співпрацю з малими та середніми підприємствами регіону.

Державний проєкт підтримки розвитку університетів прикладних наук пропонується здійснювати у два етапи. Основною метою першого етапу є приведення освітніх програм у кращу відповідність до потреб регіонального бізнесу. Основною метою другого етапу є перетворення університетів прикладних наук на партнерів регіональних компаній при реалізації прикладних науково-технічних та аналітичних проєктів.

Щодо функціонування аспірантури в Україні, потребують розробки та впровадження дві апробовані у Європі моделі аспірантури – академічна та індустріальна, а також принципова зміна підходів до фінансування підготовки аспірантів, організації їхнього освітнього процесу та дослідницької роботи. Академічна аспірантура передбачає класичне навчання аспірантів на очній формі навчання із традиційним науковим керівництвом. Індустріальна аспірантура передбачає, що аспірант проходить навчальну програму в університеті, пише дисертацію та паралельно працює в організації-партнері університету за профілем свого дисертаційного дослідження. У рамках індустріальної аспірантури аспірант має два керівники: наукового керівника в університеті і наставника на підприємстві.

З урахуванням закордонного досвіду стимулювання високотехнологічних українських компаній до співпраці з ЗВО, реалізація програм індустріальної

аспірантури потребує додаткової фінансової підтримки з боку держави. На першому етапі така підтримка може здійснюватися за допомогою грантів, що надаються за результатами конкурсного відбору окремих дослідницьких проєктів. У разі успішної реалізації пілотних дослідницьких проєктів, можна буде перейти від вертикальної підтримки окремих ініціатив до горизонтальної підтримки ширшого кола індустріальних партнерів ЗВО, які відповідають певним вимогам.

Одночасно зі створенням умов реалізації моделі індустріальної аспірантури необхідно вдосконалювати традиційну модель академічної аспірантури, яка передбачає відсутність зв'язку з роботодавцем протягом періоду навчання. Для підвищення віддачі бюджетних інвестицій у підготовку аспірантів за програмами академічної аспірантури та підвищення її ефективності, доцільно застосувати механізм державних контрактів інвестування в інтелектуальний капітал.

ВИСНОВКИ

У дисертації систематизовано теоретичні та методологічні положення державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції, розроблено відповідні науково-практичні рекомендації щодо його удосконалення. Результати дослідження дали змогу сформулювати висновки, надати обґрунтовані пропозиції, що дозволили досягнути поставленої мети.

1. Установлено, що єдиним способом руху до економіки, основу якої становить висококваліфікована праця, є інвестиції в інтелектуальний капітал та стратегічне інвестування в економіку. За такого підходу пріоритети державної політики в усіх країнах світу дедалі більше мають бути пов'язані з розвитком національних систем вищої освіти, а необхідною умовою державного розвитку є збільшення бюджетних коштів на виробництво освітніх послуг у ЗВО.

Теорія загального добробуту, заснована на принципах методологічного суб'єктивізму і суверенітеті споживача, відносить освітні послуги до одного з видів суспільних благ, які мають суспільну корисність, що є агрегованою сумою індивідуальних корисностей. Виникає потреба у класифікації концепцій державного управління у національних системах вищої освіти, з огляду на рівень її державної підтримки. Такий підхід визнає недоліки ринку та необхідність державних інтервенцій, спрямованих на подолання ринкових «провалів», що набувають форми неефективного розподілу ресурсів. Необхідно визначити причини виникнення дефіциту коштів бюджету щодо послуг вищої освіти та застосувати методи управління, які поєднують індивідуальну та соціальну корисності.

2. Обґрунтовано застосування модульної редакції системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти. Застосування модульної редакції системного підходу дозволяє визначити наукові ресурси, пізнавальні можливості, які потрібні для підкріплення потенціалу системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу в сфері публічного управління вищою освітою. Модульними компонентами відтворення інтелектуального капіталу визначено: суб'єктний (суб'єкти

відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти; потреби та інтереси цих суб'єктів; способи узгодження інтересів; способи суб'єктного втілення (персоніфікації) відносин), об'єктний (ресурси та спеціальна інфраструктура відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти, елементи функціонуючого тут особливого (соціалізованого) капіталу), процесний (обмін ресурсами і результатами в ході відтворення інтелектуального капіталу в сфері публічного управління вищою освітою, формування в ній нових організаційних механізмів та інститутів) та довкіллевий (зовнішні умови і норми процесу відтворення інтелектуального капіталу, контракти, що діють у сфері публічного управління вищою освітою; інструменти активізації цього процесу).

Формування методологічного підходу до дослідження відтворення інтелектуального капіталу в сфері публічного управління вищою освітою містить такі елементи: введено поняття та розкрито зміст способу відтворення інтелектуального капіталу (інтенсивний розвиток взаємопов'язаної сукупності виняткових компетентностей, персоніфікованих в особистості власника такого капіталу; такий розвиток стратегічно орієнтований на розгортання якісно нових творчих можливостей, на поглиблення відносин інтелектуального капіталу, підвищення його суспільної оцінки); розроблено методологічний підхід (пізнавальні можливості основоположного для цієї проблеми системного підходу підкріплені додатковими евристичними можливостями інституційного підходу, з використанням ключових положень теорії відтворення, теорії інтелектуального капіталу, теорії економіки знань); встановлені специфічні показники відтворення інтелектуального капіталу у сфері публічного управління вищою освітою (дефіцит спеціальної інфраструктури цього процесу; розмивання ресурсів відтворення інтелектуального капіталу у процесі фінансування вищої освіти; неадекватність портфеля освітніх технологій потребам відтворення інтелектуального капіталу; дезінтеграція освітньої та наукової гілок діяльності організацій зазначеної сфери; непривабливість відтворення інтелектуального капіталу у зазначеному напрямі для приватних інвесторів).

3. Визначено закономірності розвитку вищої освіти в національних системах світу з виділенням основних з них, які мають значний вплив на процеси змін, що відбуваються: розвиток транснаціональної освіти (єдині міжнародні стандарти, інтернаціоналізація навчальних програм, віртуальна мобільність, цифрове навчання, франчайзинг, міжнародна конкуренція); розвиток онлайн-освіти (онлайн-доступ до освітніх програм, масові відкриті онлайн-курси); розвиток інтеграції та формування ієрархії ЗВО у світовому освітньому просторі (формування великих інтеграційних структур університетської освіти на національному, регіональному та міжнародному рівнях).

Установлено, що завданнями держави відповідно до основних положень концепції бенчмаркінгу ОЕСР є своєчасність розпізнавання мінливих у ході соціодинамічних циклів соціальних властивостей освітніх послуг і переміщення їх з однієї базової групи в іншу. При вирішенні цього завдання в сучасних умовах в урядів часто немає часу для вироблення, апробування та реалізації власних рішень. Саме тому надзвичайно важливим є вивчення готових рішень державної підтримки в інших країнах, їх аналіз та адаптація до умов конкретної національної системи

вищої освіти. Така постановка питання дозволяє скоротити терміни ухвалення рішень щодо зміни організації державної підтримки для відповідності основним тенденціям розвитку світового освітнього простору.

4. Результати дослідження основних положень концепції економічної соціодинаміки та теорії «опікуваних» благ дають змогу розглядати послуги вищої освіти вже не як бюджетний «тягар», а як ефективні бюджетні інвестиції в інтелектуальний капітал. Держава, основною метою якої стає досягнення сталого довгострокового економічного зростання, беручи до уваги поступальний рух у бік освіти і науки, як найголовнішого тренду і ключової умови розвитку нової економіки, спрямовує бюджетні інвестиції на розвиток інтелектуального капіталу, як життєво важливого для неї активу. У цих умовах країни, що реалізують континентальну модель підтримки вищої освіти змушені не тільки займатися пошуком додаткових бюджетних коштів, а й перекладати частину фінансової відповідальності за розвиток ЗВО на приватний сектор, оскільки бюджетних коштів виявляється недостатньо, а держави, що реалізують атлантичну модель, мають забезпечити додаткове бюджетне фінансування ЗВО. У результаті такого розуміння процесу розвитку відбувається зближення двох моделей державної підтримки, які історично визнавали протилежними.

5. Визначено домінуючі тенденції та сформовано пул характеристик трансформації системи державного регулювання вищої освіти в контексті забезпечення компетентнісного підходу до освітньої діяльності крізь призму вимог ринку праці: диспропорції у рівнях кваліфікації випускників та вимог ринку праці; змістовна та організаційно-технологічна модернізація освітніх програм відповідно до вимог актуалізованих освітніх стандартів та введених у дію професійних стандартів; суттєва структурно-змістовна модернізація пулів освітніх програм: частина освітніх програм носить випереджальний (проактивний) характер (наприклад, нанотехнології, інтелектуальні системи), а інша частина – компенсацийний характер (традиційна логістика, традиційні інженерні технології); суттєва організаційно-методична диференціація форм організації освітніх програм: мережева форма з академічною мобільністю (реальною та віртуальною); онлайн-навчання та онлайн-курси; активні форми навчання у поєднанні з традиційними дисциплінами та традиційними підходами; поява нових професій на ринку праці та нових вимог до рівня підготовленості випускників за відсутності доступної та функціональної лабораторної бази для їх практичної підготовки; впровадження галузевих рамок кваліфікацій та необхідність коригування змісту та методичних матеріалів освітніх програм, з урахуванням вимог; зміна форм, методів контролю сформованості компетентностей у їх наблизенні до процедур оцінки компетентностей на ринку праці та у професійній діяльності; ініціація нових форм професійно-суспільної акредитації освітніх програм; необхідність підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

6. Проведений аналіз взаємозв'язку між наявними цілями розвитку наукової та освітньої політик, їх концептуальною основою показав, що ключовою проблемою є кардинальна зміна інституційної бази: потрібне фундаментальне переосмислення ролі та місця професійної освіти (як головної платформи наукової та освітньої політик) у становленні нової культурно-історичної парадигми,

необхідна принципово інша структурно-функціональна організація наявних публічних інститутів. Запропоновано реалізувати інноваційні підходи до масовості професійної освіти, що поєднує систему вищої, середньої та додаткової професійної освіти, має потужний науково-педагогічний потенціал. Розвиток та капіталізація інтелектуального потенціалу, як обов'язкової умови розвитку інформаційного суспільства та економіки знань, передбачає повне залучення студентів та науково-педагогічного персоналу вищої освіти до фундаментальних та прикладних досліджень.

7. Найбільш ефективним підходом, що дозволяє досягнути найкращих значень в аспекті інтернаціоналізації вищої освіти, визначено підхід, за якого інтернаціоналізація тлумачиться як результат діалектичної, складної взаємодії учасників ринку освітніх послуг на глобальному, національному та локальному (місцевому) рівнях, а також між цими рівнями, з урахуванням інтересів різних сторін (їх взаємопов'язаності та синтезу, досягнутих під час переговорів) на різних рівнях. Використання авторського підходу дозволяє здійснювати інтернаціоналізацію за допомогою переломлення зовнішніх та внутрішніх факторів та впливів дії інтелектуального капіталу крізь призму глобальних, національних та локальних рівнів.

8. Конкретизовано форми реалізації стратегії інтернаціоналізації у ролі показника конкурентоспроможності національної системи освіти в умовах боротьби за таланти у наступних напрямках: внутрішня інтернаціоналізація (крім використання різних форм рекрутингу, прямих та опосередкованих, необхідним є створення спеціалізованих освітніх продуктів, які відповідали б сучасним світовим трендам, як з погляду наповнення, так і реалізації); інтернаціоналізація на основі спільних освітніх програм та програм подвійних дипломів (є найвищим рівнем розвитку співпраці, що поєднує у собі всі види діяльності ЗВО, зокрема: наукову, освітню, інноваційну та міжнародну); інтернаціоналізація на основі відкриття філій за кордоном та роботи в рамках мережевих університетів (є найбільш фінансово і трудовитратою, зокрема через необхідність провадження діяльності, з урахуванням нормативно-правових актів різних країн та забезпечення якості транснаціональних програм, що реалізуються за кордоном); інтернаціоналізація на основі розвитку онлайн-навчання (зацікавлені такі цільові групи: студенти, які навчаються на основних освітніх програмах, бажають поглибити свої знання; студенти, для яких онлайн-навчання є альтернативою очному навчанню (наприклад, люди з обмеженими можливостями); студенти, які працюють, для яких онлайн-навчання може розглядатися як перепідготовка або підвищення кваліфікації).

9. При розробленні механізму реалізації стратегії інтернаціоналізації освіти з формуванням освітніх кластерів, враховано вектори розвитку, що наведені у Національній економічній стратегії на період до 2030 року, основні положення Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, а також положення Стратегії державної міграційної політики до 2025 року та Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки.

Розроблений механізм дозволить вирішувати такі завдання на регіональному рівні: вдосконалення нормативних, організаційних та інформаційних основ для формування та здійснення профорієнтаційної роботи; створення комплексної

системи професійної орієнтації на основі міжвідомчої взаємодії; забезпечення потреб підприємств, які готують для окремого регіону необхідні кадри; підготовка та професійний розвиток кадрового ресурсу для підприємств регіону; реалізація профорієнтаційної роботи на основі соціально-економічної інформації про перспективи розвитку економіки регіону.

10. Проведено аналіз основних підходів, що оцінюють вплив вищої освіти на розвиток економіки, а саме: традиційний економічний підхід, навичко-орієнтований підхід, оцінка внеску вищої освіти як драйвера інноваційної діяльності економіки, методологія ОЕСР. З метою оцінки внеску інтелектуального чинника в інноваційний розвиток економіки України, запропоновано використовувати методологію ОЕСР. У зв'язку з цим, розглянуто матрицю формування індикаторів ОЕСР, що пропонуються до використання для оцінки внеску інтелектуального чинника в інноваційний розвиток економіки. Такий підхід передбачає, що економічне зростання можливе переважно шляхом нарощування обсягів використовуваного інтелектуального капіталу, а також поліпшення його якості за рахунок розвитку освіти та технологій. Саме тому останнім часом значну увагу приділяється вивченню головних економічних ресурсів національної, світової та глобальної економіки, а саме трудових ресурсів та знань, які в сукупності становлять інтелектуальний капітал.

11. Доведено, що стратегія набору іноземних студентів, у сукупності зі стратегією інтернаціоналізації та комунікаційною стратегією вищої освіти, повинна розроблятися з урахуванням усіх форм інтернаціоналізації навчання (основні освітні програми, «включене навчання», програми додаткової освіти) і рівнів навчання. До неї можливо вносити коригування відповідно до одержаних результатів, впровадження тенденцій розвитку світового ринку вищої освіти та світового ринку праці, змін у нормативно-правових актах України, політичної, економічної сфери, стратегічних цілей, а також зміною портфеля освітніх програм, продуктів.

12. Розроблено механізм державного регулювання формуванням інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти в Україні, що передбачає такі елементи: стимулювання в університетах процесів виконання досліджень та впроваджувальних робіт для бізнесу, шляхом виходу на міжнародне співробітництво; формування університетів прикладних наук; розробка та впровадження академічної та індустріальної аспірантур; реалізація механізму державних контрактів інвестування в інтелектуальний капітал. Такий механізм активізує взаємодію закладів вищої освіти з бізнесом під час проведення досліджень, розробки та модернізації освітніх програм, дозволить комерціалізувати інновації, усунути перешкоди у залученні фахівців приватних організацій, залучити венчурне фінансування, мотивувати дослідників створювати прикладні та комерціалізовані інновації, розбудовувати академічне підприємництво в університетах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Дуброва О.М. Оцінка системи державного регулювання відтворенням інтелектуального капіталу. Наукові перспективи. 2020. № 3 (3). С. 225–236.
2. Дуброва О.М. Забезпечення глобальної конкурентоспроможності національної економіки у контексті процесу відтворення інтелектуального капіталу в секторі послуг вищої освіти. Наукові перспективи: журнал. 2021. № 2 (8). С. 401–410.
3. Дуброва О.М. Використання інтелектуального капіталу у формуванні плацдармів постіндустріальних перетворень. Наукові перспективи: журнал. 2021. № 4 (10). С. 404–415.
4. Дуброва О.М. Аналіз концепцій державного управління в національних системах вищої освіти. Публічне урядування. 2022. № 2 (30). С. 23–31.
5. Дуброва О.М., Шпак Л.О. Закономірності функціонування та тенденції розвитку вищої освіти у контексті транснаціоналізації та масовості онлайн освіти. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 13–14. С. 51–58. *Особистий внесок: розвинено закономірності розвитку вищої освіти в національних системах світу.*
6. Дуброва О.М. Тенденції розвитку науково-освітньої політики в умовах глобалізації публічного управління та діджиталізації суспільства. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 19–20. С. 152–157.
7. Дуброва О.М. Застосування компетентнісного підходу в системі державного регулювання вищої освіти у контексті реалізації вимог сучасного ринку праці. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 10. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/dy/article/view/630/637>.
8. Дуброва О.М., Ортіна Г.В. Встановлення специфічних характеристик відтворення інтелектуального капіталу у секторі публічного управління вищою освітою України: порівняльний досвід з європейськими країнами. Публічне управління та митне адміністрування. 2022. Спецвипуск. С. 45–50. *Особистий внесок: розвинено підхід до розширеного відтворення інтелектуального капіталу в Україні.*
9. Дуброва О.М. Підхід до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу у секторі публічного управління вищою освітою. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2022. Вип. 2 (17). С. 214–229.
10. Дуброва О.М., Єфіменко Л.М. Імператив публічного управління випереджаючим накопиченням інтелектуального капіталу у секторі вищої освіти в контексті європейської інтеграції. Наукові перспективи. 2022. № 9 (27). С. 92–100. *Особистий внесок: розкрито суттєві потреби вищої освіти у процесі становлення шостого технологічного укладу.*
11. Дуброва О.М., Ортіна Г.В. Моделі державної підтримки національних систем вищої освіти. Наукові інновації та передові технології. 2022. № 10 (12). С. 26–40. *Особистий внесок: розвинено тенденції розвитку моделей державної підтримки національних систем вищої освіти у міжнародній практиці.*

12. Дуброва О.М., Єфіменко Л.М. Бенчмаркінг у державному регулюванні розвитку послуг вищої освіти. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Том 33 (72). № 6. С. 96–101. *Особистий внесок: визначено послідовність етапів роботи з організації державної підтримки національних систем вищої освіти згідно з концепцією бенчмаркінгу ОЕСР.*

13. Дуброва О.М. Модель реалізації стратегії інтернаціоналізації освіти з формуванням освітніх кластерів. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Том 33 (72). № 5. С. 33–39.

14. Дуброва О.М. Підходи до інтернаціоналізації вищої освіти у контексті дії інтелектуального капіталу на глобальному, національному та локальному рівнях. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 21. С. 110–116.

15. Дуброва О.М. Аналіз бар'єрів, що перешкоджають інтернаціоналізації вищої освіти. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 11. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/dy/article/view/709/717>.

16. Дуброва О.М. Державна стратегія набору іноземних студентів у системі вищої освіти. Публічне урядування. 2022. № 3 (31). С.10–19.

17. Дуброва О.М. Пропозиції щодо вдосконалення механізму формування інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 1. С. 113–118.

18. Дуброва О.М. Методичні підходи до оцінки внеску інтелектуального чинника в інноваційний розвиток економіки України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 1. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/dy/article/view/995/1004>.

Статті у закордонних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus:

19. Dubrova O. Distinguishing monopredicative polypropositional syntactic structures in Ukrainian and English languages. ASTRA Salvensis. 2020. Supplement No. 1. P. 619–630. URL: <https://astrasalvensis.eu/?mdocs-file=2133>. **Scopus.**

20. Khan S., Zayed N.M., Darwish S., Nitsenko N., Islam K. M. A., Hassan Md. A., & Dubrova O. Pre and Present COVID-19 Situation: A Framework of Educational Transformation in South Asia Region. Emerging Science Journal. 2023. Vol. 7. P. 81–94. URL: <http://dx.doi.org/10.28991/ESJ-2023-SPER-06>. **Scopus.** *Особистий внесок: визначено зміни в освітній структурі, які змінюють структуру навчальної роботи, що може мати зворотний вплив на набуття знань і вдосконалення навичок.*

21. Tryma Kateryna, Slyusarenko Olena, Shuplat Anastasiia, Dubrova Oksana, Popova Yuliia. Social Responsibility of Higher Education Influenced by the Development of Digital Technologies and Industry 4.0. International Journal of Computer Science and Network Security. September, 2022. Vol. 22. No. 9. P. 521–526. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.9.67>. **Web of Science.** *Особистий внесок: визначено основні аспекти соціальної відповідальності закладів освіти в контексті розвитку цифрових технологій.*

22. Kryshchanovych Svitlana, Liakhovych Galyna, Dubrova Oksana, Kazarian Henrikh, Zhekalo Ganna. Stages of Digital Transformation of Educational Institutions in the System of Sustainable Development of the Region. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. February, 2023. Vol. 18. No. 2. P. 565–571. URL: <https://doi.org/10.18280/ijstdp.180226>. <https://iieta.org/journals/ijstdp/paper/10.18280/ijstdp.180226>. **Scopus**. *Особистий внесок: за допомогою цифрових трансформацій сформовано парні моделі сталого розвитку регіону з урахуванням особливостей освітнього середовища.*

23. Kryshchanovych Svitlana, Inozemtseva Oksana, Voloshyna Olha, Ostapiovskaya Iryna, Dubrova Oksana. Modeling the Effective Digitalization of the Education Management System in the Context of Sustainable Development. *International Journal of Sustainable Development and Planning*. May, 2023. Vol. 18. No. 5. P. 1507–1514. URL: <https://www.iieta.org/journals/ijstdp/paper/10.18280/ijstdp.180521>. **Scopus**. *Особистий внесок: запропоновано нові моделі ефективної цифровізації системи управління освітою з метою забезпечення її сталого розвитку.*

Статті в інших виданнях:

24. Дуброва О.М. Формування позитивної мотивації до навчання шляхом застосування інтерактивних методів: на матеріалі англійської мови. *Вісник Черкаського університету: педагогічні науки*. Черкаси, 2016. Випуск № 18. С. 51–59.

25. Дуброва О.М. Навчальна мотивація як специфічний компонент навчальної діяльності. *Вісник Черкаського університету: педагогічні науки*. Черкаси, 2016. Випуск № 14. С. 30–37.

26. Дуброва О.М. Лінгвокогнітивне моделювання як метод науково-практичного пізнання мовної здібності людини. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал / [редкол. В. І. Кушнерик та ін.]*. Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2018. Вип. 1 (15). С. 116–121.

Тези конференцій:

27. Дуброва О.М. Інноваційний компонент вищої освіти в контексті реформування української системи освіти. LXXVI наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету: тези доповідей. Київ: НТУ, 2020. С. 444–445.

28. Дуброва О.М. Впровадження ЄКТС в контексті реформування української системи освіти. LXXVII наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів та співробітників відокремлених структурних підрозділів університету: тези доповідей. Київ: НТУ, 2021. С. 391.

29. Дуброва О.М. Сучасна науково-освітня політика як драйвер розгортання інформаційного суспільства. *Механізми управління розвитком територій: зб. наукових праць у 2 ч.* Житомир: Поліський національний університет, 2022. Ч. 1. С. 36–38.

30. Дуброва О.М. Методологічні передумови формування системи державного управління економічним розвитком регіону. *Проблеми модернізації*

України: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції “Розбудова інноваційних економіки, менеджменту та освіти в умовах нової соціальної реальності” (м. Київ, 26 травня 2022 р.). Київ: МАУП, 2022. Вип. 14. С. 174–176.

31. Дуброва О.М. Варіанти державного управління національними системами вищої освіти. Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 листопада 2022 р.). Київ: ДУІТ, ХНУРЕ. 2022. С. 280–282.

32. Горник В.Г., Дуброва О.М. Тенденції трансформації системи державного регулювання вищої освіти у контексті реалізації вимог сучасного ринку праці. Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні. матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 листопада 2022 р.) / упоряд. О.М. Сафронова. Київ: УкрСІЧ, 2022. С. 15–17. *Особистий внесок: досліджено основні особливості трансформації системи державного регулювання вищої освіти.*

АНОТАЦІЯ

Дуброва О.М. Державне регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Міжрегіональна Академія управління персоналом. – Київ, 2023.

Дисертація присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню положень та розробленню науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу у сфері вищої освіти України в умовах європейської інтеграції.

У дисертації класифіковано концепції державного управління в національних системах вищої освіти, з огляду на рівень її державної підтримки. Обґрунтовано застосування модульної редакції системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти. Застосування модульної редакції системного підходу дає змогу визначити наукові ресурси, пізнавальні можливості, які потрібні для посилення потенціалу системного підходу до дослідження процесу відтворення інтелектуального капіталу в сфері публічного управління вищою освітою.

Сформовано методологічний підхід до дослідження відтворення інтелектуального капіталу у сфері публічного управління вищою освітою. Модульними компонентами відтворення інтелектуального капіталу визначено: суб’єктний, об’єктний, процесний та середовищний.

Визначено закономірності розвитку вищої освіти в національних системах світу, з виокремленням основних з них, які мають значний вплив на процеси змін, що відбуваються: розвиток транснаціональної освіти; розвиток онлайн-освіти;

розвиток інтеграції та формування ієрархії ЗВО у світовому освітньому просторі. Розвинуто концептуальне положення щодо зростання віддачі вкладень у процесі відтворення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти. Доведено, що такий процес передбачає випереджальне накопичення інтелектуального капіталу в сфері вищої освіти. Установлено, що завданнями держави, відповідно до основних положень концепції бенчмаркінгу ОЕСР, є своєчасність розпізнавання мінливих у ході соціодинамічних циклів соціальних властивостей освітніх послуг і переміщення їх з однієї базової групи в іншу.

Визначено домінантні тенденції та сформовано пул характеристик трансформації системи державного регулювання вищої освіти в контексті забезпечення компетентнісного підходу до освітньої діяльності крізь призму вимог ринку праці. Проведений аналіз взаємозв'язку між наявними цілями розвитку наукової та освітньої політик, їх концептуальними підставами показав, що ключовою проблемою є кардинальна зміна інституційної основи. Найбільш ефективним підходом, що дозволяє досягнути найкращих значень в аспекті інтернаціоналізації вищої освіти, визначено підхід, за якого інтернаціоналізація тлумачиться як результат діалектичної, складної взаємодії учасників ринку освітніх послуг на глобальному, національному та локальному (місцевому) рівнях.

Конкретизовано форми реалізації стратегії інтернаціоналізації у ролі показника конкурентоспроможності національної системи освіти в умовах боротьби за таланти. При розробленні механізму реалізації стратегії інтернаціоналізації освіти з формуванням освітніх кластерів, ураховано вектори розвитку, що наведені у Національній економічній стратегії на період до 2030 року, основні положення Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, а також положення Стратегії державної міграційної політики до 2025 року та Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки.

Проведено аналіз основних підходів, що оцінюють вплив вищої освіти на розвиток економіки, а саме: традиційний економічний підхід, компетентнісно-орієнтований підхід, оцінка внеску вищої освіти як драйвера інноваційної діяльності економіки, методологія ОЕСР. Доведено, що стратегія набору іноземних студентів у сукупності зі стратегією інтернаціоналізації та комунікаційною стратегією вищої освіти повинна розроблятися з урахуванням усіх форм інтернаціоналізації освітнього процесу на різних рівнях навчання. Розроблено механізм державного управління формуванням інтелектуального капіталу на рівні вищої освіти в Україні.

Ключові слова: механізм державного управління, державне регулювання, інтернаціоналізація, європейська інтеграція, розвиток інтелектуального капіталу, сфера вищої освіти України, людський потенціал.

ANNOTATION

Dubrova O. M. Public regulation of the development of intellectual capital in the sphere of higher education of Ukraine in the conditions of European integration.

– *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Doctor of Sciences in Public Administration in specialty 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. – Interregional Academy of Personnel Management. – Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to the theoretical and methodological substantiation of the provisions and the development of scientific and practical recommendations regarding the improvement of state regulation of the development of intellectual capital in the sphere of higher education of Ukraine in the context of European integration.

The dissertation classifies the concepts of state management in national systems of higher education based on the level of its state support. The application of the modular edition of the system approach to the study of the process of reproduction of intellectual capital in the sector of public management of higher education is substantiated. The application of the modular edition of the system approach allows to determine scientific resources, cognitive capabilities, which are needed to strengthen the potential of the system approach to the study of the process of reproduction of intellectual capital in the sector of public management of higher education.

A methodological approach to the study of the reproduction of intellectual capital in the sector of public management of higher education has been formed. Modular components of reproduction of intellectual capital are defined as: subject, object, process and environmental.

The regularities of the development of higher education in the national systems of the world are determined, with the selection of the main ones that have a significant impact on the processes of changes taking place: the development of transnational education; development of online education; development of integration and formation of the hierarchy of higher education institutions in the world educational space. A conceptual position on the growth of return on investment in the process of reproduction of intellectual capital in the higher education sector has been developed. It has been proven that this process involves anticipatory accumulation of intellectual capital in the higher education sector. It has been established that the tasks of the state in accordance with the main provisions of the OECB benchmarking concept are the timely recognition of the social properties of educational services that change during sociodynamic cycles and their transfer from one base group to another.

The dominant trends were determined and a pool of characteristics of the transformation of the system of state regulation of higher education was formed in the context of ensuring a competent approach to educational activity through the prism of labor market requirements. The analysis of the relationship between the existing goals of the development of scientific and educational policy and their conceptual foundations showed that the key problem is a radical change of the institutional basis. The most effective approach, which allows to achieve the best values in the aspect of internationalization of higher education, is defined as the approach in which internationalization is understood as the result of dialectical, complex interaction of

participants in the market of educational services at the global, national and local (local) levels.

The forms of implementation of the internationalization strategy as an indicator of the competitiveness of the national education system in the conditions of the struggle for talents are specified. When developing the mechanism for implementing the strategy of internationalization of education with the formation of educational clusters, the development vectors given in the National Economic Strategy for the period until 2030, the main provisions of the Strategy of Foreign Policy of Ukraine, as well as the provisions of the State Migration Policy Strategy until 2025 and the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032.

An analysis of the main approaches assessing the impact of higher education on the development of the economy, namely: traditional economic approach, skill-oriented approach, assessment of the contribution of higher education as a driver of innovative economic activity, OECD methodology, was carried out. It is proved that the strategy of recruitment of foreign students in combination with the strategy of internationalization and the communication strategy of higher education should be developed taking into account all forms of internationalization of all forms of education and levels of education. A state mechanism for the formation of intellectual capital at the level of higher education in Ukraine has been developed.

Key words: mechanism of public administration, public regulation, internationalization, European integration, development of intellectual capital, sphere of higher education of Ukraine, human potential.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 1,9.
Підписано до друку 11.09.2023. Замовлення 339.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net